



**İQTİSADI TƏŞƏBBÜSLƏRƏ YARDIM  
İCTİMAİ BİRLİYİ**

**Azərbaycanın kənd yerlərində içməli su təchizatı  
sisteminin maliyyələşmə mexanizmlərinin  
təkmilləşdirilməsi**

**BAKI – 2013**



*Sənəd İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin Avropa Komissiyasının və Böyük Britaniyanın «Oxfam» təşkilatlarının birgə maliyyə dəstəyilə həyata keçirilən «İctimai xidmətlərin çatdırılması məqsədilə Mərkəzi Aran –Qarabağ zonasında iyirmi bələdiyyənin texniki bilik və bacarıqlarının artırılması» layihəsi çərçivəsində hazırlanıb.*

**Müəlliflər:**

Rövşən AĞAYEV  
Samir ƏLİYEV  
Rəşad ƏLİYEV

**Az1138, Azərbaycan, Bakı şəhəri,  
7-ci Sallaqxana küçəsi, ev 7A  
Tel: (99412) 4323326  
Faks: (99412) 4323326  
E-mail: sei@azeronline.com  
Web: www.sei.az**

**© İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi**

# MÜNDƏRİCAT

<b>Giriş .....</b>	<b>4</b>
<b>Azərbaycanda içməli su təchizatı sisteminin maliyyələşdirilməsinin mövcud vəziyyəti.....</b>	<b>6</b>
<b>Xarici ölkələrdə içməli su təminatı infrastrukturunun maliyyələşdirilməsi sistemləri .....</b>	<b>14</b>
<b>Azərbaycanda kənd yerlərində içməli su təchizatı sisteminin maliyyələşmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə təklif olunan mümkün alternativlər .....</b>	<b>20</b>
<i>1-ci alternativ: Kənd yerlərində içməli su infrastrukturunun idarə edilməsi üçün bələdiyyə qurumlarına (onların müəssisələrinə) məqsədli maliyyə yardımlarının verilməsi.....</i>	<i>20</i>
<i>2-ci alternativ: Kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılması üçün dövlət proqramının hazırlanması və bələdiyyələrin (onların müəssisələrinin) cəlb edilməsi .....</i>	<i>24</i>
<i>3-cü alternativ: Bələdiyyələrin İnkişaf Fondu vasitəsilə bələdiyyələrə (onların müəssisələrinə) qrantlar ayırmaqla kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılmasını təmin etmək.....</i>	<i>27</i>
<b>Nəticə və tövsiyələr.....</b>	<b>30</b>
<b>Əlavələr .....</b>	<b>33</b>
<i>ƏLAVƏ 1. "2008 - 2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı"nın həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planından Çıxarış (2011-2015-ci illər).....</i>	<i>33</i>
<i>ƏLAVƏ 2. "2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı" çərçivəsində həyata keçiriləcək Tədbirlər Planından Çıxarış .....</i>	<i>35</i>

## Giriş

Dünya Səhiyyə Təşkilatının (DST) qiymətləndirmələrinə görə, minilliyin inkişaf məqsədlərinə uyğun olaraq keyfiyyətinə zəmanət verilən su mənbələrinə çıxışı olmayan əhalinin sayının 2 dəfə azaldılmasına nail olmaq üçün ən azı 9,5 milyard dollar investisiya tələb olunur. DST ekspertlərinin verdiyi məlumatlardan aydın olur ki, dünyada içməli su sisteminin və kanalizasiya şəbəkəsinin qurulmasına çəkilən xərclərin əhəmiyyətli hissəsi mərkəzi hökumətin vəsaitləri hesabına təmin olunur. Məsələn, 17 ölkənin təmsalında aparılan monitorinqin nəticələrinə görə, ümumi sərmayələrin 47 faizi məhz mərkəzi hökumətin, 7 faizi xarici donorların, təxminən o qədəri kreditlərin, yerdə qalan hissəsi isə yerli və regional hökumətlərin maliyyə yatırımları hesabına təmin olunub<sup>1</sup>.

Hər bir halda su təsərrüfatı gəlirli sahə olmadığından onun idarə edilməsi üçün əlavə resursun cəlb edilməsi tələb olunur. Beynəlxalq təcrübədə su təsərrüfatının əsas maliyyə təminatı əhalidən yığılan vəsait və dövlət büdcəsindən ayrılmış subsidiyalar hesabına formalaşır. Xüsusilə də keçmiş SSRİ ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda içməli su tarifləri nisbətən aşağı olduğundan bu sektor rentabelli deyil. Belə vəziyyətdə əsas güc dövlət büdcəsinin ayırdığı subsidiyaların üzərinə düşür. Eyni zamandan keçmiş sovet ölkələrində Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və s. kimi beynəlxalq maliyyə institutlarının ayırdıqları aşağı faizli kreditlər də su infrastrukturunun əsas maliyyə mənbələrini təşkil edir.

Ayrı-ayrı ölkələrdə mövcud olan içməli su idarəçiliyi modellərinin araşdırılması göstərir ki, kənd yerlərində effektiv təchizat sisteminin qurulması su idarəçiliyinin səmərəli təşkilindən bilavasitə asılıdır. İdarəçiliyin səmərəliliyi isə özlüyündə su təsərrüfatı sisteminin əksmərkəzləşməsini, həmçinin maliyyə əksmərkəzləşməsini tələb edir. Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələri su təchizatı sektorunda mövcud olan problemlərin həllində çıxış yolu kimi özəl sektoru bu sistemə cəlb edib<sup>2</sup>. Ancaq təcrübə göstərdi ki, su təchizatında özəl sektorun iştirakı müsbət nəticələr versə də problemi tam aradan qaldıra bilməyib. İdarəetmənin kim tərəfindən aparılmasından asılı olmayaraq su təsərrüfatı az rentabelli sahələrdəndir, onun sosial əhəmiyyətli olması dövlətin bu sferaya maliyyə medaxiləsi etməsini tələb edir. Xərcləri örtmək üçün yüksək tariflərin tətbiqi siyasəti yoxsul əhalinin mənafeyinə toxunur, bu isə dövlətin maraqlarına ziddir. Bir tərəfdən su təsərrüfatı sisteminin səmərəli işləməsi, investisiya cəlb edilməsinin artırılması üçün yüksək tariflərin tətbiqinin vacibliyi, digər tərəfdən əhalinin aztəminatlı təbəqəsinin sosial baxımdan qorunması öhdəliyi dövləti subsidiya siyasətini aparmağa vadar edir. Bu siyasət müxtəlif mexanizmlər vasitəsilə həyata keçirilir.

<sup>1</sup> Прогресс в области обеспечения питьевой воды и санитарии 2012 г.: основные факты. Доклад Совместной программы ВОЗ/ЮНИСЕФ по мониторингу

<sup>2</sup> Материалы регионального совещания по вопросам участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении в странах ВЕКЦА. Москва, Минрегион, 28-29 января 2010 года. OECD 2011

Bu gün Azərbaycanda içməli su sisteminin idarəçiliyi dövlətin inhisarındadır. Ölkə əhəmiyyətli iri şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində su təchizatına səhmləri dövlətə məxsus «Azərsu» ASC məsuldur. Kənd yaşayış məntəqələrində, xüsusən də mərkəzləşdirilmiş su şəbəkəsinə qoşulmamış ərazilərdə systemsizlik hökm sürür. Dövlət büdcəsindən Azərsu ASC və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin xətti ilə hər il milyonlarla vəsait su infrastrukturunun qurulmasına və bərpaasına yönəldilir. Bundan başqa hökumət Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və s. kimi beynəlxalq maliyyə institutları ilə birgə infrastruktur layihələri həyata keçirir. Bu layihələr daha çox iri şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində su infrastrukturunun bərpaasına yönəldilir. Mərkəzləşdirilmiş su xətlərinə qoşulmamış kənd yerləri belə maliyyələşdirmədən kənardə qalır. Yeganə olaraq ayrı-ayrı beynəlxalq təşkilatların ayırdıqları qrantlar hesabına kəndlərdə içməli su mənbələri yaradılır və bərpa edilir. Bu vəsaitlər daha çox konkret problemin həllinə yönəldilir, birdəfəlik yardım xarakteri daşıyır, yaradılmış və ya bərpa edilmiş infrastrukturun idarə edilməsində dayanıqlığı təmin etmir. Sonrakı mərhələdə maliyyə qıtlığı ucbatından xidmət göstərilməyən və ya lazımcınca xidmət göstərilməyən infrastruktur sıradan çıxır.

Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmasına rəğmən bələdiyyə qurumları dövlətin məqsədli maliyyə yardımlarından faydalana bilmirlər.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi Avropa Komissiyasının və Böyük Britaniyanın «Oxfam» təşkilatlarının birgə maliyyə dəstəyilə həyata keçirilən «İctimai xidmətlərin çatdırılması məqsədilə Mərkəzi Aran –Qarabağ zonasında iyirmi bələdiyyənin texniki bilik və bacarıqlarının artırılması» layihəsi çərçivəsində Bərdə, Tərtər və Ağcabədi rayonlarında 10 bələdiyyənin nəzdində su müəssisəsi yaradıb və su infrastrukturunu quraraq onun idarə edilməs mexanizmini yaradıb. Bu müəssisələr cari xərcləri əhalidən yığılan pul və yerli büdcə hesabına qarşılaya bilir. Ancaq kapital xərcləri örtmək üçün əlavə resurs cəlb edilməsinə ehtiyac yaranır. Bu işdə bələdiyyələrin dövlət büdcəsinin məqsədli vəsaitlərindən yararlanması, dövlət proqramlarına cəlb edilməsi məsələsi gündəmə gəlir. Bütün bunlar içməli su təsərrüfatının fəaliyyətini tənzimləyən maliyyələşmə mexanizmlərinin yaradılmasını tələb edir.

## **Azərbaycanda içməli su təchizatı sisteminin maliyyələşdirilməsinin mövcud vəziyyəti**

Artmaqda olan dünya əhalisi bir tərəfdən getdikcə içməli su qıtlığından daha çox əziyyət çəkir, digər tərəfdən keyfiyyətsiz sudan istifadə etməklə müxtəlif xəstəliklərə düçar olur. Təhlükəsiz içməli suya çıxış sağlamlığın mühafizəsi və milli, regional və yerli səviyyələrdə inkişaf baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır. Araşdırmalara görə, su təchizatına və sanitariyaya investisiya təmiz iqtisadi faydaya gətirib çıxara bilər. Sanitar sahəsində investisiya yoxsulluğun miqyasının əhəmiyyətli dərəcədə azalmasına, xüsusən də xəstəlik səbəbindən itirilmiş iş günlərinin və dərəcə məşğələlərinin sayının azalmasına təsir göstərir. Aparılmış tədqiqatlar<sup>3</sup> göstərir ki, suyun keyfiyyətinin, sanitariyanın, gigiyenanın və su resurslarının idarə edilməsi üzrə sistemin yaxşılaşdırılması məqsədilə yatırılmış investisiyanın hər dollarından xərclərə qənaət və əmək məhsuldarlığının yüksəlməsi hesabına 9 dollar həcmində faydalılıq əldə etmək olur.

İçməli su təminatı sahəsində keyfiyyətli xidmətin təşkili bilavasitə bu xidməti həyata keçirən qurumların maliyyə vəziyyətindən asılıdır. Su təsərrüfatı müəssisələri dayanıqlı maliyyə potensialına malik olmadıqda, əhalinin müntəzəm və keyfiyyətli suya çıxışı sahəsində ciddi problemlər yaranır. Müxtəlif ölkələrin təcrübəsinin araşdırılması göstərir ki, bu problemin həlli ilk növbədə, içməli su tariflərinin müəyyən olunması ilə bağlı effektiv mexanizmlərin qurulmasını tələb edir. Digər tərəfdən kapital xərclərinin örtülməsi, xüsusilə də su tariflərinin artırılması zamanı əhalinin aztəminatlı təbəqəsinin qorunması üçün dövlət büdcəsindən maliyyə ayrılması təmin edilir. İnkişaf etmiş ölkələrdə əsasən əhalidən yığılan vəsaitlər və dövlət subsidiyaları su müəssisələrinin əsas maliyyələşmə mənbəyini təşkil edir. Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya (ŞAQMA) ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və s. kimi beynəlxalq təşkilatların ayırdığı qrantlar və kreditlər də su təminatı üçün əsas maliyyə mənbələri rolunu oynayır.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin araşdırmaları göstərir ki, Azərbaycanda mülkiyyət növündən (dövlət, özəl, bələdiyyə və s.) asılı olmayaraq əhaliyə içməli su təminatı sahəsində xidmət göstərən müəssisələri şərti olaraq aşağıdakı maliyyə mənbələrindən yararlanırlar:

- *Əhalidən yığılan su pulu*
- *Dövlət büdcəsindən ayrılan maliyyə yardımı*
- *Beynəlxalq təşkilatlardan cəlb edilən vəsaitlər (qrantlar, kreditlər)*
- *Bələdiyyə büdcəsindən ayrılan vəsaitlər*
- *Digər maliyyə yardımları*

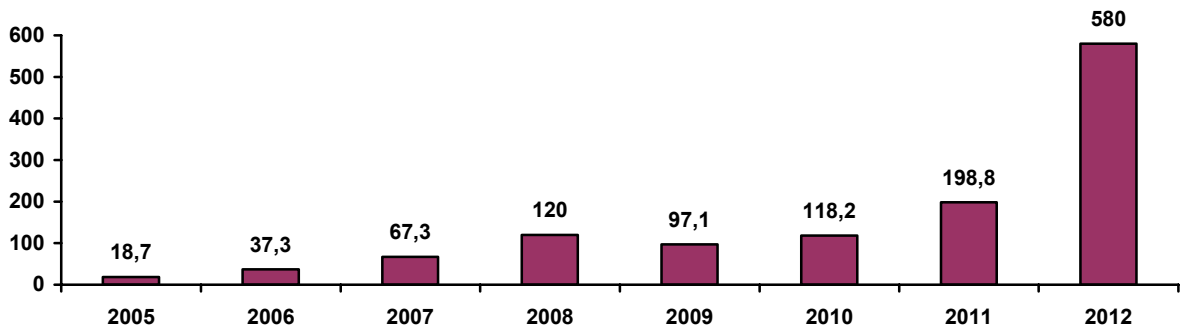
---

<sup>3</sup> "Economic and health effects of increasing coverage of low cost household drinking-water supply and sanitation interventions to countries off-track to meet MDG target 10" (2007), p. 20.

Bu mənbələrin çoxluğuna rəğmən ölkədə içməli su təminatı əsasən 3 mənbə - əhalidən yığılan vəsaitlər, dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlər və beynəlxalq təşkilatların ayırdıqları qrantlar hesabına maliyyələşdirilir. Bu maliyyələşmələr əsasən şəhər (rayon) mərkəzləri və onlara yaxın kəndlərə yönəldilir, mövcud su infrastrukturunun təmirinə və yenidən qurulmasına sərf olunur.

**Dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlər.** Hər dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlər hesabına müxtəlif istiqamətlərdə, o cümlədən içməli su təchizatının yaxşılaşdırılması məqsədilə irihəcmli investisiya layihələri həyata keçirilir. Bu vəsaitlər əsasən 2 quruma "Azərsu" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinə və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə ayrılır.

Bütün səhmləri dövlətə məxsus olan "Azərsu" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti ölkədə içməli su idarəsi sisteminin yeganə iştirakçısıdır. Cəmiyyət iri şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində su təchizatına birbaşa məsuldur. Statistik məlumatlar göstərir ki, kənd əhalisinin təxminən 54%-i qeyri-mərkəzləşdirilmiş su təchizatından asılı vəziyyətdədir. Artıq "Azərsu" ASC fəaliyyət sferasının genişləndirərək kənd yerlərində su təchizatı sisteminin qurulması işinə qoşulub. Qurum dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlər hesabına ayrı-ayrı kənd yerlərində içməli su infrastrukturunu yaradır, su artezianları qurur, su xətləri çəkir və s. Cəmiyyətə dövlət büdcəsində ayrılan vəsaitin həcmi ildən-ilə artır. Məsələn 2005-ci ildə 18,7 milyon manat ayrıldığı halda 2012-ci ildə bu rəqəm 580 milyon manata qədər artırılıb. (Qrafik 1)



**Qrafik 1. Dövlət büdcəsindən "Azərsu" ASC-yə ayrılmış investisiya xərclərinin həcmi, milyon manatla**

*Mənbə: budget.az saytı.*

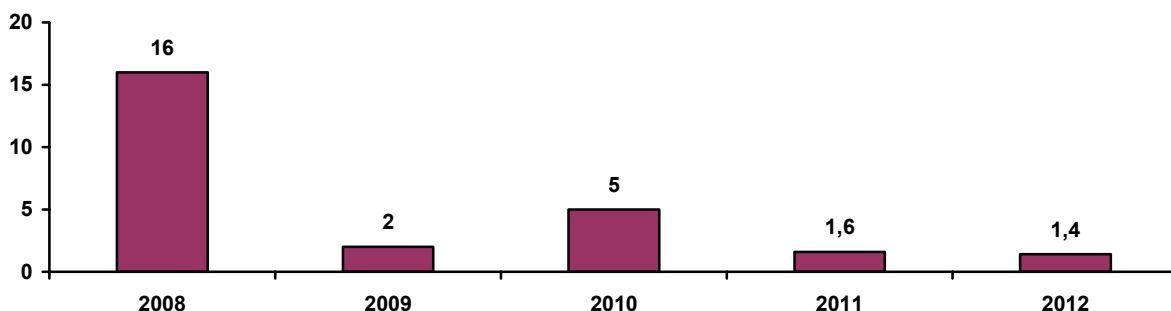
"Azərsu" ASC-yə ayrılan vəsaitlər müxtəlif dövlət proqramları çərçivəsində əsasən aşağıdakı istiqamətlərə yönəldilməsi nəzərdə tutulur:

- şəhər və rayon mərkəzlərində su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin bərpası;
- su təmizləyici nasos stansiyalarının yenidən qurulması və bərpası
- su anbarlarının təmiri və tikintisi
- kənd yerlərində içməli su artezianlarının qazılması

Hazırda "Azərsu" ASC 2 dövlət proqramı - "2008 - 2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı" və "2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət

Proqramı” çərçivəsində rayon mərkəzlərində, o cümlədən kənd yerlərində içməli su təchizatı sistemlərini qurur. (Əlavə 1 və 2)

Dövlət büdcəsindən içməli su təminatı məqsədilə ayrılan vəsaitin digər sərəncamçısı Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyidir. Nazirliyə ölkənin Kür-Araz boyu kəndlərinin əhalisinin təmiz içməli su ilə təmin edilməsi məqsədi ilə modul tipli sutəmizləyici sistemlərin quraşdırılmasına, su təmizləyici qurğuların quraşdırılmasına, dəniz suyunun duzsuzlaşdırılmasına son 5 ildə 26 milyon manatdan çox vəsait ayrılıb. (Qrafik 2)



**Qrafik 2. Dövlət büdcəsindən Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə ayrılmış investisiya xərclərinin həcmi, milyon manatla**

*Mənbə: budget.az saytı.*

Bundan başqa su anbarlarının təmiri və su təchizatı infrastrukturkarının yenilənməsi məqsədilə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Nazirlər Kabinetinə və ayrı-ayrı rayon icra hakimiyyəti orqanlarına müxtəlif həcmdə vəsait ayrılıb.

**Əhalidən yığılan su pulu.** Su müəssisələrinin əsas maliyyələşmə mənbələrindən birini də istehlak olunan suyun hər kubmetrinə görə yığılmış vəsait təşkil edir. Su qanunvericiliyinə görə, ölkə ərazisində içməli su pullu. “Azərsu” ASC-nin xidmət göstərdiyi ərazilərdə, mərkəzləşdirilmiş su xətləri tərəfindən ötürülən içməli suyun tarifi Tarif Şurası tərəfindən tənzimlənir. Şuranın 31 yanvar 2011-ci il tarixli 1 sayılı Qərarına əsasən, adambaşına suyun hər kubmetri iri şəhərlər üçün 30 qəpik, digər regionlar üçün isə 25 qəpik müəyyənləşdirilib. (Cədvəl 1)

*Cədvəl 1*

**İçməli su təchizatı və tullantı sularının axıdılması xidmətləri üzrə tariflər**

Sıra №-si	Xidmətlərin növü	İstehlakçı qrupları	Ölçü vahidi	Tariflər, (ƏDV ilə, manatla)
I.	Su təchizatı	1. Əhali, o cümlədən		
		1.1. Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir, Şirvan, Xırdalan şəhərləri və Abşeron rayonu	1 m <sup>3</sup>	0,30



		1.2. Digər regionlar	1 m <sup>3</sup>	0,25
		2. Digər sahələr	1 m <sup>3</sup>	1,0
		3. Sudan xammal kimi istifadə edənlər	1 m <sup>3</sup>	12,0
<b>II.</b>	Tullantı suların axıdılması	1. Əhali	1 m <sup>3</sup>	0,06
		2. Digər sahələr	1 m <sup>3</sup>	0,30

**Mənbə: Tarif Şurasının 31 yanvar 2011-ci il tarixli 1 sayılı Qərarı**

Mərkəzləşdirilmiş su xətlərindən istifadə olunan içməli sudan istifadəyə görə yığılan vəsait "Azərsu" ASC-nin sərəncamına keçir. Hazırda "Azərsu" ASC ölkə üzrə 1,136 milyon abunəçini içməli su ilə təmin edir. Bunlardan 1,103 milyonu əhali, 33 mini isə qeyri-əhali istehlakçılardır<sup>4</sup>. Məsələn, 2010-cu ildə "Azərsu" ASC-nin həm əhali, həm də qeyri-əhali kateqoriyasına göstərdiyi su təchizatı və kanalizasiya xidmətinin dəyəri 112 milyon manat təşkil edib<sup>5</sup>.

Ancaq kənd yerlərində istər özəl, istərsə də bələdiyyə müəssisələri fəaliyyət göstərir ki, onlar da suyun tarifini müstəqil olaraq qeyd edirlər. Məsələn, İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi Avropa Komissiyasının və Böyük Britaniyanın «Oxfam» təşkilatlarının birgə maliyyə dəstəyilə həyata keçirilən «İctimai xidmətlərin çatdırılması məqsədilə Mərkəzi Aran –Qarabağ zonasında iyirmi bələdiyyənin texniki bilik və bacarıqlarının artırılması» layihəsi çərçivəsində Bərdə, Tərtər və Ağcabədi rayonlarında 10 bələdiyyənin nəzdində su müəssisə yaradıb. Həmin müəssisələr xidmət göstərdiyi ərazidə əhali üçün içməli suyun hər kubmetrinə görə 30-50 qəpik həddində tarif müəyyənləşdirib.

Bundan başqa özəl şirkətlər tərəfindən tarif tətbiq edilməsi təcrübəsi<sup>6</sup> də mövcuddur. Kürdəmir rayonunun Sığırlı və Çöhranlı kəndlərində icma tərəfindən yaradılmış məhdud məsuliyyətli cəmiyyət (MMC) tərəfindən əhalinin içməli su təminatı həyata keçirilir. MMC-lər suyu əhaliyə su maşınları vasitəsilə satılır.

Göründüyü kimi, həm dövlət qurumu olan "Azərsu" ASC, həm də bələdiyyə və özəl müəssisələr əhalidən yığılan vəsait hesabına əsas maliyyə potensialını təmin edirlər.

**Beynəlxalq təşkilatlardan cəlb edilən vəsaitləri** əsasən kreditlər və qrantlar təşkil edir. Bu vəsaitlər demək olar ki, ilkin infrastrukturun yaradılmasına, bəzi hallarda isə mövcud infrastrukturun bərpaasına yönəldilir. Azərbaycan hökuməti Dünya Bankı ilə birgə böyük həcmli su layihələri həyata keçirir və bu layihələr birgə maliyyələşdirməyə əsaslanır. Məsələn, 2007-ci ildə qəbul edilmiş Milli Su təchizatı və kanalizasiya sistemi layihəsinin ümumi dəyəri 310 milyon ABŞ dolları təşkil edib. Bu vəsaitin 230 milyon dolları Dünya Bankının öhdəliyi təşkil edib. Bundan başqa Asiya İnkişaf Bankı, Avropa Yenidənqurma və

<sup>4</sup> Azərsu ASC-nin rəsmi internet saytının məlumatı. [www.azersu.az](http://www.azersu.az)

<sup>5</sup> Azərsu ASC-nin 2010-cu il üzrə maliyyə sənədi

<sup>6</sup> Bələdiyyələrin içməli su təchizatı sistemində tariflərin müəyyən edilməsi mexanizmləri. İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi. Bakı. 2011. [www.sei.az](http://www.sei.az)

İnkişaf Bankı, Yaponiya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Agentliyi və s. kimi beynəlxalq maliyyə qurumları Azərbaycanda müxtəlif layihələri maliyyələşdirməkdə davam edirlər.

Kreditlərlə yanaşı su təminatının yaxşılaşdırılması üçün əvəzsiz verilən qrantlarda ayrılır. Yaponiyanın Azərbaycandakı səfirliyi, Böyük Britaniyanın Oxfam humanitar təşkilatı, bp şirkəti kənd yerlərində əhalinin içməli suya əlçatanlılığını artırmaq üçün qrantlar ayırırlar. Qrantlar xüsusilə su artezianlarının qazılmasına və bərpasına, habelə local infrastrukturun qurulmasına yönəldilir. «Oxfam» təşkilatının Avropa Komissiyası ilə birgə maliyyələşdirdiyi «İctimai xidmətlərin çatdırılması məqsədilə Mərkəzi Aran –Qarabağ zonasında iyirmi bələdiyyənin texniki bilik və bacarıqlarının artırılması» layihəsi çərçivəsi də bu tipli maliyyələşmə mənbəyi hesab olunur.

**Bələdiyyə büdcəsindən ayrılan vəsait.** Bu təcrübə geniş olmasa da mövcuddur. Bələdiyyələrin maliyyə imkanlarının zəif olmasına rəğmən ayrı-ayrı bələdiyyələr tərəfindən əhaliyə xidmət göstərilir və çatışmayan vəsait yerli büdcə hesabına ödənilir.

Quba rayonunun Timiryazev və Alekseyevka kəndlərində əhalinin içməli su təminatı bələdiyyənin nəzdində yaradılan su idarəsi vasitəsilə həyata keçirilir. Hazırda adambaşına 60 qəpik su pulu yığılır və bu vəsait əsasən cari xərclərə yönəldilir. Əlavə vəsaitə ehtiyac olduqda konkret bələdiyyənin büdcəsindən vəsait ayrılır<sup>7</sup>. 3000 nəfər sakinin yaşadığı Bərdə rayonunun Alaçadırlı bələdiyyəsində də su departamenti fəaliyyət göstərir. Bələdiyyədə içməli sudan istifadəyə görə tarif ailəbaşı hesabına tətbiq edilir. Su xətlərinin kapital təmiri üçün tələb olunan vəsait bələdiyyə büdcəsi hesabına ödənilir.

Bir çox hallarda bələdiyyələrin içməli su təminatı sahəsindəki xidməti yalnız artezianların qazılması və ya bərpası ilə yekunlaşır. Yerli büdcədən ayrılan birdəfəlik vəsaitlər hesabına su mənbələri işlək vəziyyətinə gətirilir. Ancaq təəssüf ki, artezianlara xidmət göstərmək imkanı olmur.

Bundan başqa təcrübədə dövlət və yerli büdcədən, həmçinin beynəlxalq təşkilatlardan savayı su təchizatı sisteminin yaxşılaşdırılmasına **digər mənbələrdən maliyyə yardımları** da yönəldilir. Belə mənbələrdən biri də Dövlət Neft Fondudur. Fond tərəfindən “Oğuz-Qəbələ zonasından Bakı şəhərinə su kəmərinin çəkilməsi” layihəsinin maliyyələşdirilməsinə ümumilikdə 779,6 milyon manat məbləğində vəsait istifadə olunub<sup>8</sup>.

Araşdırmalar göstərir ki, bir sıra kəndlərdə hətta sakinlər öz imkanları hesabına su arteziani quyuları qazırlar və ya sıradan çıxmış quyuları bərpa edirlər.

Su təchizatının idarə edilməsi məsələsi yerli öhdəlik hesab olunur. Yerli fəaliyyətlərin maliyyələşdirilməsi su təchizatı sisteminin yerli potensialın inkişafının və dayanıqlı idarə edilməsinin vacib hissəsidir. Maliyyələşmə səviyyəsi su istifadəçilərin birbaşa töhfəsi və

<sup>7</sup> Bələdiyyələrin içməli su təchizatı sistemində tariflərin müəyyən edilməsi mexanizmləri. İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi. Bakı. 2011. [www.sei.az](http://www.sei.az)

<sup>8</sup> Dövlət Neft Fondunun rəsmi internet saytı. Layihələr bölməsi. [www.oilfund.az](http://www.oilfund.az)

vergi ödəyicilərinin dolayı töhfəsi (subsidiya şəklində) hesabına xərclərin örtülməsi potensialından asılıdır.

Azərbaycan qanunvericiliyində su müəssisələrinə içməli sudan istifadəyə görə ödənişin tətbiq etməyə, habelə su infrastrukturun saxlanması üçün maliyyələşmə mənbələri ilə təmin olunmağı nəzərdə tutulur. Hazırda su təsərrüfatı əsasən 3 qanunla - Su Məcəlləsi, «Su təchizatı və tullantı suları haqqında» və “Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” qanunlarla tənzimlənir. Bu qanunlarda və dövlət hakimiyyət orqanları, bələdiyyələr və su təchizatı müəssisələri içməli su münasibətlərinin əsas subyektləri kimi təsbit olunub. Qanunvericilikdə su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün maliyyələşmə prinsipləri nəzərdə tutulub.

Su Məcəlləsində qeyd olunur ki, bir sıra hallar istisna olmaqla Azərbaycan Respublikasında sudan pullu istifadə edilir. Sudan pullu istifadənin məqsədi su təminatına yönəldilmiş dövlət xərclərini ödəmək, su təsərrüfatı müəssisələrinin, idarələrinin və təşkilatlarının özünümaliyyələşdirmə prinsipi ilə fəaliyyət göstərməsini təmin etmək, su ehtiyatlarından səmərəli və qənaətlə istifadə olunmasına və suların mühafizəsinin yaxşılaşdırılmasına maddi maraq yaratmaq, suyun dəqiq uçotunu aparmaq və su təsərrüfatı sahəsinə investisiya qoyuluşunu stimullaşdırmaqdan ibarətdir. (*Maddə 97*)

Məcəllənin 100-cü maddəsində qeyd edilir ki, dövlət əhəmiyyətli su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi üzrə tədbirlər müvafiq proqramlar əsasında dövlət büdcəsi hesabına maliyyələşdirilir. Ayrıca istifadəyə və mülkiyyətə verilmiş su obyektlərinin istifadəsi və mühafizəsi üzrə tədbirlər mülkiyyətçilər və su obyektlərinin istifadəçiləri tərəfindən maliyyələşdirilir. Suların zərərli təsirinin qarşısının alınması və onun nəticələrinin aradan qaldırılması tədbirləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada su obyektləri istifadəçilərinin, mülkiyyətçilərin, yerli büdcələrin və dövlət büdcəsinin hesabına həyata keçirilir.

**“Su təchizatı və tullantı suları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 8-ci maddəsinə görə, mərkəzləşdirilmiş su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin etibarlı fəaliyyətini və inkişafını təmin etmək, təbii fəlakətlərin nəticələrini aradan qaldırmaq məqsədi ilə su təchizatı və kanalizasiya müəssisələrinə dövlət yardımı göstərilə bilər. Su təchizatı və kanalizasiya müəssisələri üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitdən səmərəsiz istifadə edildikdə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarına əsasən dövlət yardımı azaldıla bilər, vəsaitdən məqsədyönlü istifadə olunmadıqda isə tamamilə dayandırıla bilər. Dövlət yardımı dotasiya və kredit şəklində verilə bilər. Dövlət yardımının konkret növü, şərtləri və həcmi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir. Əhalinin müəyyən kateqoriyalarına imtiyazlı xidmət nəticəsində su təchizatı və kanalizasiya müəssisəsi tərəfindən çəkilmiş xərclərin ödənilməsi müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq həyata keçirilir.**

Mövcud bələdiyyə qanunvericiliyi yerli özünüidarə qurumlarına öz mülkiyyətlərində olan su təsərrüfatı obyektlərini idarə etmək hüququ verir. **“Bələdiyyələrin su təsərrüfatı haqqında” 29 iyun 2001-ci il tarixli Qanunun 7.1.-ci maddəsində** göstərilir ki, bələdiyyələrin su təsərrüfatı obyektlərinin idarə olunması bələdiyyələrin özləri və ya onların yaratdıqları su təsərrüfatı müəssisələri tərəfindən həyata keçirilir. Qanunun 9-cu maddəsi bələdiyyələrin su təsərrüfatının maliyyələşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu maddəyə görə, bələdiyyənin su təsərrüfatı obyektlərinin istismarı və bərpası müvafiq bələdiyyə büdcələri və dövlət büdcəsi hesabına aparılır. Maddənin digər bəndində qeyd edilir ki, bələdiyyələrin sifarişləri əsasında aparılan su təsərrüfatı tədbirləri bələdiyyə büdcələri, kreditlər alınması, suya ödənişlər, hüquqi və fiziki şəxslərin vəsaiti, qanunla qadağan olunmayan digər mənbələr hesabına maliyyələşdirilir. Təbii fəlakət və qəza baş verdiyi hallarda su təsərrüfatı obyektlərinin yenidən bərpa olunması və bələdiyyələrə vurulan zərərin miqyasından asılı olaraq və onların aradan qaldırılması dövlət büdcəsi vəsaitindən və qanunvericiliklə müəyyən olunmuş digər vəsaitlərdən və güzəştli kreditlərdən də istifadə edilə bilər.

Müxtəlif mənbələr üzrə içməli su təchizatının yaxşılaşdırılması məqsədilə il ərzində milyonlarla manat həcmdə vəsait ayrılır. 2005-ci ildən bəri dövlət büdcəsindən təkcə “Azərsu” ASC-nin xətti ilə 1,3 milyard manatdan çox vəsait ayrılıb. Bu qədər vəsaitin fonunda əhəlinin içməli suya əlçatanlığı hələ də arzu olunan səviyyədə deyil. Bu problem özünü daha çox kənd yerlərində göstərir. Nazirlər Kabinetinin 23 iyun 2005-ci il tarixli 118 sayılı qərarına əsasən bir nəfər üçün məişət təyinatlı sutkalıq su istehlak norması 200 litr olduğu halda kənd yerlərində bu göstərici dəfələrlə aşağıdır. Adambaşına su istehlakı ildən-ilə aşağı düşür. Əgər 2005-ci ildə ölkə üzrə adambaşına içməli su istehlakı 63 kubmetr təşkil edirdisə, 2011-ci ildə azalaraq 43,5 kubmetrə düşüb. Qeyd olunan dövrdə adambaşına su istehlakı Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə 16-dən 15,4 kubmetrə, Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu üzrə 14-dən 12,7 kubmetrə, Aran iqtisadi rayonu üzrə 37-dən 18,8 kubmetrə, Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə 27-dən 24,2 kubmetrə düşüb<sup>9</sup>.

Kənd yerlərində içməli su təchizatı sisteminin maliyyələşdirilməsində mövcud çatışmazlıqları aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

- **İnvestisiyaların cüzi bir hissəsi kənd yerlərində içməli su təchizatının yaxşılaşdırılmasına yönəldilir.** Su təchizatının yaxşılaşdırılmasına yönəldilən investisiyaların böyük əksəriyyəti paytaxt da daxil olmaqla şəhərlərlə, rayon mərkəzlərinə və onlara yaxın kəndlərə yönəldilir. Rayon mərkəzlərindən uzaqda yerləşən yaşayış məntəqələri, xüsusilə də ucqar kəndlər mərkəzləşdirilmiş su şəbəkəsində kənar qaldıqlarından onlar investisiyalardan kənar qalırlar.
- **Kənd əhalisinin mərkəzləşdirilmiş su xətlərinə çıxışı tam təmin olunmayıb.** Kənd əhalisinin cəmi 20 faizinin mərkəzləşdirilmiş içməli su sisteminə çıxışı təmin edilib.

---

<sup>9</sup> Dövlət Statistika Komitəsi

İnvestisiyalar bir qayda olaraq mərkəzləşdirilmiş su xətlərinin təmirinə, həmin xətlərə su verən anbarların tikintisinə və suyu təmizləyən qurğuların tikintisinə yönəldilir. Bu baxımdan ancaq mərkəzləşdirilmiş su şəbəkəsinə qoşulmuş kənd əhalisi investisiyalardan bəhrələnməyə bilər.

- **Yerli səviyyədə bələdiyyələrin mülkiyyətində olan su mənbələrinin bərpasına və ya saxlanmasına dövlət büdcəsindən vəsait ayrılır.** Kənd yerlərində bələdiyyələrin mülkiyyətində kifayət qədər su artezianları var. Bu artezianların saxlanması və bərpası üçün tələb olunan vəsaiti yerli büdcələr ödəmək qabiliyyətində deyil. Dövlət büdcəsindən isə bu məqsədlə yerli büdcələr maliyyə yardımı edilmir. Qanunvericilik dövlət büdcəsindən bələdiyyələrə məqsədli maliyyə yardımı verilməsini nəzərdə tutsa da təcrübədə tətbiq edilmir.
- **İçməli su təminatının yaxşılaşdırılmasına dair dövlət proqramlarına bələdiyyə qurumları cəlb edilmir.** Hazırda su təchizatı sisteminin yaxşılaşdırılması elementinin nəzərdə tutulduğu 2 dövlət proqramı icra olunur (*Əlavə 1 və 2*). Həmin proqramların icrası çərçivəsində büdcədən su infrastrukturunu üçün vəsaitlərin ayrılması nəzərdə tutulsa da həmin vəsaitlər mərkəzi hakimiyyət qurumları və ya Azərsu ASC tərəfindən xərclənir, bələdiyyələr isə kənarda qalır.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin ekspertlərinin araşdırmaları göstərir ki, kənd əhalisinin içməli suya əlçatanlığının şəhər yerləri ilə müqayisədə aşağı olması su mənbələrinin qıtlığı və mövcud mənbələrin sıradan çıxmasıdır. Bütün bunlar isə mövcud su mənbələrinin təmirini, yeni mənbələrin tapılmasını və onlara xidməti tələb edir. Yeni mənbələrin tapılması və onlara xidmət zəruri maliyyə tələb edir. Su infrastrukturunun maliyyələşmə mexanizmlərinin düzgün seçilməsi həmin maliyyənin daha çox ehtiyac duyulan istiqamətə yönləndirilməsini və effektiv xərclənməsini təmin edir.

## Müxtəlif ölkələrdə içməli su təminatı infrastrukturunun maliyyələşdirilməsi sistemləri

Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiya (ŞAQMA) ölkələrində su təminatına çıxış problemləri bu regionun tarixi köklərinə gedib çıxır. Böyük həcmli investisiya proqramları şəhər və kənd yerlərində su təsərrüfatının iri miqyaslı şəbəkə infrastrukturunun yaradılmasına gətirib çıxartdı. Ancaq tez-tez bu şəbəkələrin layihələndirilməsi və tikintisi aşağı keyfiyyətli, onların saxlanması və texniki xidmət tələblərə cavab vermir. Nəticədə region ölkələrində su infrastrukturu xeyli köhnəlib, hətta bəzi yerlərdə sıradan çıxıb. Bu isə insan sağlamlığı üçün təhlükə yaradır.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının araşdırmalarına görə, ŞAQMA ölkələrinin əksəriyyətində su müəssisələrinin gəlirləri onların əməliyyat xərclərinin cəmişi 60%-ni örtür. Buna görə də müəssisələr göstərilən xidmətin səviyyəsini aşağı salır və infrastrukturun saxlanması və texniki xidmət xərclərini ixtisar edir, nəticədə infrastrukturun vəziyyəti pisləşir.<sup>10</sup> Buna görə də ŞAQMA ölkələrinin bir çoxunda su-kanalizasiya təsərrüfatı çox da etibarlı olmayan əllərdə oldu: maliyyə dayanıqsızlığı özlüyündə müəssisənin gördüyü işlərin keyfiyyətinin pisləşməsinə şərtləndirir, bu da öz növbəsində onların maliyyə vəziyyətinin daha da ağırlaşmasına gətirib çıxarır. Hesablamalara görə, mövcud infrastrukturu saxlamaq və yeniləmək üçün əlavə olaraq adambaşına ildə 15-34 ABŞ dolları məbləğində əlavə maliyyələşmə tələb olunur. Bu isə su təminatı və sanitariya sahəsində Minilliyin məqsədlərinə çatmaq üçün ildə təxminən 7 milyard avro edir. Bu, mövcud maliyyələşmə məbləğindən təxminən 2 dəfə çoxdur.

Təəssüf ki, bu problemi həll etmək o qədər də asan deyil. Əməliyyat xərclərinin azaltmaq üçün su müəssisələrində əməliyyatın səmərəliliyini artırmaq lazımdır. Məsələn, ŞAQMA ölkələrində elektrik enerji sərfiyyatı görə çəkilən və nəzərə alınmayan xərclərin payı İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) ölkələri ilə müqayisədə 2-3 dəfə çoxdur. Qeyd etmək lazımdır ki, səmərəliliyin artırılması ilk növbədə, investisiya üçün əhəmiyyətli vəsaitin olmasını tələb edir. İstehlakçılardan yığılan vəsaitlər texniki xidmət və istismar xərclərinə münasibətdə su müəssisələrinin əsas maliyyələşmə mənbəyi olacaq. Bunun üçün su xidmətlərinə görə ödəniş alınmasının daha effektiv proseduru tələb olunur. Digər tərəfdən su təminatının iqtisadi və sosial aspektlərinin dəqiq ayırmaq lazımdır. Tarif səviyyəsi elə müəyyən edilməlidir ki, su müəssisəsi özünü sərbəst maliyyələşdirə bilsin, əhalinin aztəminatlı təbəqəsi üçün su təminatı xidmətlərini maliyyə cəhətdən əlçatan etməklə sosial güzəşt həddini daha məqsədəuyğun etmək olar. Xidmətin adekvat dəyəri ŞAQMA ölkələrində İƏİT ölkələri ilə müqayisədə xeyli çox olan hədsiz su istehlakına mane olacaq.

ŞAQMA öllələrində su-kanalizasiya təsərrüfatının maliyyələşdirilməsində büdcə vəsaitləri də əhəmiyyətli rol oynayır. Xüsusilə də bu kapital xərclərinə aiddir.

**Avstriya<sup>11</sup>.** Su resursları sarıdan korluq çəkməyən Avstriyada illik su istehlakı 2,6 milyard kubmetr təşkil edir. Bunun 60%-i sənayenin, 35%-i əhalinin, 5%-i isə kənd

<sup>10</sup> Финансирование сектора водоснабжения и канализации в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии. Организация Экономического Сотрудничества и Развития. 17-18 ноября 2005 г., Ереван, Армения

<sup>11</sup> На пути преодоления негативных последствий децентрализации в секторе водоснабжения и водоотведения отчет основан на анализе примеров ряда стран. Организация Экономического Сотрудничества и Развития. 2009.

təsərrüfatının payına düşür. Ölkədə hazırda su-kanalizasiya təsərrüfatı demək olar ki, tam mərkəzləşdirilib. Əhalinin 90%-i ümumi istifadədə olan su şəbəkəsinə qoşulub.

Avstriyada su resurslarını tənzimləyən qanunvericiliklə yanaşı, uzun müddətdir ki, su təsərrüfatının fəaliyyətinə maliyyə dəstəyini tənzimləyən qaydalar da mövcuddur. 1949-cu ildə qəbul edilmiş Hidrotexniki tədbirlərə dəstək barədə Qanun (Wasserbautenförderungsgesetz – WBFG) su təsərrüfatı ilə bağlı istənilən tədbirlərə (kənd təsərrüfatında su resurslarından istifadə, daşqınlarla mübarizə, çirkab suların təmizlənməsi və s.) maliyyə yardımının edilməsi qaydalarını tənzimləyir. Qanuna 1958-ci ildə edilmiş dəyişiklik nəticəsində Ticarət Nazirliyinin nəzdində Su resurslarının idarə edilməsi Fondu (Wasserwirtschaftsfonds – WWF) yaradılıb. Fondun məqsədi milli qrantların və güzəştli kreditlərin verilməsi olub. Dövrü olaraq Fondun fəaliyyətində bir sıra dəyişikliklər edilib və hazırda əsas vəzifəsi sifarişlər əsasında investisiyaları maliyyələşdirmək təşkil edir. 1993-cü ildə WWF əvəzinə Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində tədbirlərin dəstəklənməsi haqqında Qanun (Umweltförderungsgesetz – UGF) qəbul edilir. Bu dəyişikliyə səbəb kənd yerlərində bələdiyyələr və icmalar tərəfindən alınmış kreditlərin qaytılması ilə bağlı yaranmış problemlər olub. Nəticədə güzəştli kreditlərin verilməsi dayandırılır və qrantların verilməsi mexanizmi əsas yardım forması kimi qalır. Dəyişikliklər həmçinin kənd yerlərində infrastrukturun daha aktiv inkişafını, subsidiyalaşma mexanizminin təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur.

İqtisadi baxımdan effektiv qərarların tətbiqinə dəstək üçün əlavə birdəfəlik yardımın ayrılması sxemi hazırlanıb. Bu yardım iqtisadi baxımdan daha səmərəli layihə təklif edən müraciətçiyə daha çox maliyyə yardımını almağa imkan verir. Mövcud sxem su təsərrüfatı siyasətində prioritet istiqamətə uyğun gəlir və istənilən istehlakçıların çıxışını təmin etmək üçün su təsərrüfatında tariflərin kəskin artmasına imkan vermir. Məsələn, su təmizləmə infrastrukturunda mövcud olan prinsipə görə, yardımın həcmi nə qədər çox olarsa, bir istehlakçıya düşən investisiya xərci bir o qədər yüksəkdir. Ev təsərrüfatına yatırılan investisiyanın həcmi 5500 avroya qədər olduqda subsidiya xərcin 8%-ni təşkil edir. Bu göstərici 5500 -15000 avro civarında olduqda xərcin 8-50%-ə qədəri subsidiyalaşır. Hər evə çəkilən investisiyanın həcmi 15000 avro həddini ötdükdə xərclərin yarısı subsidiya hesabına örtülür. Su təmizlənməsi prosesinin çevik sxemindən fərqli olaraq su təminatı sistemində yatırılan investisiyanın subsidiyalaşdırılması həddi (15%) dəyişməz qalır.

Avstriyada milli subsidiyalaşma sxemi ilə yanaşı, yerli səviyyədə müxtəlif sxemlər işləyir. Bu sxemlərin rolu fərqlidir və yerli şəraitdən asılı olaraq regional normativ tələblərdən asılıdır.

Avstriyada<sup>12</sup> yerli səviyyədə su təchizatı tariflərinin formalaşdırılması öz xərclərini ödəmə prinsipinə əsaslanır və içməli su tariflərinin müəyyən olunmasının hüquqi çərçivələri qanunvericilikdə əks olunub. Məsələn, hüquqi tələblərdən biri budur ki, su təsərrüfatı müəssisələrinin il ərzində su haqlarından əldə etdiyi vəsaitlərin ümumi məbləği onların istismar, təmir, infrastrukturun saxlanması, kapital qoyuluşlarının kompensasiyası ilə bağlı borc faizləri üzrə xərclərin 2 misindən çox ola bilməz. Göründüyü kimi, əsaslı kapital xərcləri burada nəzərə alınmır. «Maliyyə tarazlaşdırılması haqqında» Qanuna görə, gəlirlərin kapital xərclərini ödəməyən hissəsi üçün bələdiyyələrə yuxarı büdcə səviyyələrindən transfertlər ayrılmalıdır.

<sup>12</sup> Материалы регионального совещания по вопросам участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении в странах ВЕКЦА. Москва, Минрегион, 28-29 января 2010 года. OECD 2011

Araşdırmalar göstərir ki, son illər qüvvədə olan mövcud tariflər su təchizatı müəssisələrinin məcmu xərclərinin təxminən 80%-ni qarşılaya bilib, yerdə qalan xərcləri isə dövlət investisiyaları formasında ayrılan vəsaitlər təşkil edib. İnvestisiya vəsaitlərinin təyinatı çox dəqiq müəyyənləşdirilib: həmin vəsaitlər istifadə olunan su resurslarının diversifikasiyasına, mövcud su obyektlərinin vü verimi gücünün artırılmasına, kənd yerlərində əhalinin mərkəzləşdirilmiş su təchizatı şəbəkəsinə qoşulmasına, yeni su infrastrukturunun yaradılmasına yönəldilə bilər.

**Fransada**<sup>13</sup> əhalinin təxminən 100%-i mərkəzləşmiş içməli su təchizatı ilə əhatə olunub. İçməli suyun 63%-i yeraltı, 37%-i isə səth sularıdır. Əhalinin içməli su təminatının təşkili bilavasitə bələdiyyələrin səlahiyyət sferasına daxildir. İçməli su təchizatı həm bələdiyyələrin ortaq su təchizatı müəssisəsi kimi fəaliyyət göstərən «bələdiyyə birlikləri», həm də ayrıca bələdiyyə müəssisələri vasitəsilə həyata keçirilir. Yerli özünüidarə qurumlarının təxminən 70%-i (26 min bələdiyyə) bilavasitə su təchizatı üzrə ixtisaslaşmış birliklərdə təmsil olunurlar. Yerdə qalan 10 minə yaxın bələdiyyə ərazisinin içməli su təchizatını bilavasitə özləri həyata keçirirlər. Hazırda ölkədə 16,2 min içməli su təchizatı müəssisəsi fəaliyyət göstərir.

Fransada bilavasitə bələdiyyələr və bələdiyyələrarası müəssisələr yerli səviyyədə içməli su infrastrukturunun mülkiyyətçisi olaraq su tariflərinin müəyyən olunması barədə müstəqil qərar qəbul edirlər. Tariflərin səviyyəsi «öz xərcini tam ödəmə» prinsipinə əsaslanır. Yəni, qanunvericiliyə görə, su təsərrüfatı müəssisələrinin əldə etdiyi gəlirlər onların xərclərini tam ödəməlidir. Lakin bu halda əhalisi 3 minə nəfərə qədər bələdiyyələr istisnadır. Belə ki, həm mərkəzi hökumət, həm də bələdiyyə rəsmiləri tərəfindən qəbul olunan ümumi yanaşmaya görə, əhalisi az olan ərazilərdə miqyas effekti aşağı düşdüyündən xərclərin həcmi genişlənir və tariflər əhalisi çox olan ərazilərlə müqayisədə daha yüksək olur. Ona görə də əhalisi 3 min nəfəri ötməyən bələdiyyələr öz ərazilərində su təsərrüfatı müəssisələrini subsidiyalaşdırmaq hüququna malikdir. Qüvvədə olan qanunvericiliyə görə, bələdiyyələr və bələdiyyələrarası birliklər su təsərrüfatını özəl sektorun idarəetməsinə verdikdə su tariflərinin formalaşdırılması, səviyyəsi və onları yenidən baxılma prosedurları müvafiq müqavilələrdə əks olunur. Son illər bu ölkədə yerli səviyyədə içməli su tarifləri hər kub metr üçün orta hesabla 1,2-1,3 avro təşkil edib. Bununla müəssisələrin təşkilati-hüquqi formasından asılı olaraq tariflərin səviyyəsində müəyyən fərqlər var. Məsələn, bilavasitə bələdiyyələri özlərinə məxsus su təsərrüfatı müəssisələrində hər kub üçün su tarifləri orta hesabla 1,1 avro olduğu halda, özəl sektor tərəfindən idarə olunan müəssisələrdə bu hədd 1,4-1,5 avroyadək artır. Bunun başlıca səbəbi bələdiyyələrin büdcə subsidiyaları vasitəsilə tarifləri aşağı salmaq imkanı olduğu halda, özəl müəssisələrin tamamilə öz xərcini ödəmə prinsipi əsasında fəaliyyət göstərməsidir.

Fransada subsidiyalaşma mənbələrini su təsərrüfatı idarələri (regional səviyyədə maliyyə baxımdan müstəqildir, ancaq Ekologiya və Dayanıqlı İnkişaf Nazirliyinin nəzarəti altında fəaliyyət göstərir) tərəfindən yığılan və çirkləmənin həcminə və istehlakçılar üçün yığılmış suyun həcminə uyğun hesablanan 2 əsas yığım təşkil edir. Alınmış vəsaitlər sonradan maliyyə yardımı şəklində bölüşdürülür. Subsidiyalaşma sisteminin işi su təsərrüfatı idarələri tərəfindən öz siyasətlərinə (fəaliyyət planları və s.) və qaydalarına uyğun olaraq təşkil edilir. Subsidiyalar ictimai əhəmiyyətli işləri su təsərrüfatı idarələrinin investisiya proqramlarına

<sup>13</sup> Материалы регионального совещания по вопросам участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении в странах ВЕКЦА. Москва, Минрегион, 28-29 января 2010 года. OECD 2011



uyğun həyata keçirən təşkilatlara və şəxslərə (özəl və ictimai sektoru təmsil edən) ayrılır. İdarənin subsidiyası aşağı faiz dərəcəsi ilə ssuda şəklində və qrant formasında təqdim edilir. Subsidiyanın həcmi kapital xərclərinin 40%-i həcmində ola bilər və əlavə olaraq xərclərin 20%-i həcmində ssuda ayrıla bilər.

Digər maliyyələşmə mənbəyi rolunda kənd yerlərində investisiyaları dəstəkləyən Su təminatı və su ayrılmasının inkişafı üzrə Milli Fondu (FNDAE) çıxış edir. Fond Kənd təsərrüfatı Nazirliyi yanında fəaliyyət göstərir və su-kanalizasiya təsərrüfatı (SKT) xidmətlərinin əsas hesablarına əlavə olaraq istehlakçılardan tutulan ödənişlər hesabına maliyyələşir. Bununla da Fondun işinə qismən çarpaz subsidiyalaşma daxildir. Fondun illik büdcəsi təxminən 145 milyon avro təşkil edir. Subsidiyalar həmçinin administrasiya departamentləri, bəzi hallarda isə əhalisinin sayı 3 min nəfərdən az olan bələdiyyələr tərəfindən verilir.

**Rumınyada**<sup>14</sup> mövcud qanunvericilik infrastruktur layihələrin maliyyələşdirilməsinin müxtəlif variantlarını nəzərdə tutur:

- i) **dövlət büdcəsi.** Dövlət büdcəsindən ancaq təbii su mənbələri, su anbarlarının, platinaların daşqınlardan mühafizəsi və s. ilə bağlı investisiyalar maliyyələşdirilir. Yerli idarəetmə haqqında Qanun yerli səviyyədə su təminatı infrastrukturunun dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulmur. Çünki yerli idarəetmə orqanları maliyyə muxtariyyətinə malikdirlər və infrastrukturun vəziyyətinə cavabdehdirlər. Mərkəzi hökumət tərəfindən dəstəyin olmaması bələdiyyələrə müstəqil zəmanətlə kredit götürməklərinə imkan vermir. Bu problemin həlli məqsədilə Maliyyə Nazirliyi layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün xüsusi fond yaradıb. Fond Avropa Birliyinin vəsaitləri hesabına maliyyələşir.
- ii) **yerli büdcə.** Su sisteminin maliyyələşdirilməsinin əsas mənbəyi yerli büdcə hesab olunur. Ancaq təbiətin mühafizəsi infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün vəsaitlər əksər bələdiyyədə çatışmır. Eyni zamanda beynəlxalq layihələrdə qoşulmaq imkanı məhduddur, çünki bunun üçün müəyyən töhfə (məsələn, Avropa Birliyindən vəsait cəlb etmək üçün ümumi maliyyələşmənin 25%-i bələdiyyə tərəfindən təklif edilməlidir) tələb olunur. Bu töhfə isə bəzən yerli büdcənin gəlirlərini də ötürür. Belə situasiyalarda kəsiri örtmək üçün Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının və ya Avropa İnvestisiya Bankının kreditlərindən istifadə olunur.
- iii) **kommersiya mənbələri və ya kreditlər.** Bank kreditləri maliyyələşmə mənbələrindən biri olsa da bələdiyyələrin bu resurslara çıxış imkanı məhduddur. Ancaq əvəzində beynəlxalq bazarlarda bələdiyyə istiqrazları yerləşdirə bilərlər.
- iv) **beynəlxalq maliyyə institutlarının vəsaitləri.** Daxili mənbələrlə yanaşı beynəlxalq donor təşkilatlarından, xüsusən də Avropa Birliyindən vəsait cəlb edilməsi su-kanalizasiya təsərrüfatının maliyyələşməsi üçün vacib rol oynayır. Məsələn, Avropa Komissiyası 2007-2013-cü illərdə Rumınyaya “Ətraf mühit üzrə əməliyyat proqramı” çərçivəsində 2,44 milyard avro həcmində vəsaitin ayrılmasını planlaşdırıb.

<sup>14</sup> Материалы регионального совещания по вопросам участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении в странах ВЕКЦА. Москва, Минрегион, 28-29 января 2010 года. OECD 2011

- v) **Milli Ekoloji Fond.** Fond 2000-ci ildə yaradılıb və xüsusi büdcədən kənar fond kimi fəaliyyət göstərir. Fond fəaliyyəti ətraf mühitin mühafizəsi üzrə milli fəaliyyət planına uyğun olaraq prioritet vəzifələrin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulub. Fond dövlət və yerli büdcələrdən maliyyələşir. Eyni zamanda ətraf mühitin mühafizəsinə görə yığım və cərimələr də maliyyələşmə mənbələrində hesab olunur. Ekoloji Fondun fəaliyyəti Avropa prinsiplərinə uyğun olaraq fiziki və hüquqi şəxslərin fəaliyyəti nəticəsində yaranmış çirklənməyə görə tətbiq edilən vergi və cərimələrlə bağlıdır. Yığılmış vəsait qrant və ya borc şəklində təbiətin mühafizəsi layihələrinin maliyyələşdirilməsinə, o cümlədən si təminatına yönəldilir.

**Rusiya**<sup>15</sup>. Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, Rusiyada su təminatı və kanalizasiya obyektləri və infrastrukturun təmirə, yenidənqurulmasına ehtiyac var. 24000 bələdiyyənin 50%-dən çoxunda su infrastrukturu ciddi problemlərlə üzləşir. Bir sıra şəhərlərdə su infrastrukturunun 60%-i köhnəlib. Bunun nəticəsində infrastrukturun investisiyaya tələbatı yüksəkdir. Qiymətləndirmələrə görə, 2020-ci ildə qədər Rusiyada su təminatı və kanalizasiya infrastrukturunun yenidən tikintisi, modernləşdirilməsi üçün 459 milyard ABŞ dolları məbləğində vəsait tələb olunur. Bununla bağlı hökumət 2003-cü ildə sektoru özəl sektor üçün açıq edib. Hazırda özəl sektor Rusiya əhalisinin 25%-nə xidmət göstərir.

Hökumətin su təminatı infrastrukturunun inkişafında özəl sektordan gözləntilərinə rəğmən özəl investisiyaların cəlbinə maneə yaradan bir sıra amillər mövcuddur. Normativ hüquqi bazada çatışmazlıqların mövcud olması, mülkiyyət hüquqlarının aydın olmaması, qeyri-adekvat tarif tənzimlənməsi, qeyri-real ekoloji normalar özəl sektorun iştirakını məhdudlaşdırır.

Hökumət su təchizatı infrastrukturunun köhnəlməsinin və göstərilən xidmətin keyfiyyətinin pisləşməsinin qarşısının alınmasını hökumətin əsas məqsədi elan edib. Elə bu məqsədlə hökumət bir sıra strateji sənədlər, o cümlədən Su Strategiyası qəbul edib. Su Strategiyasının icrasına təxminən 19 milyard ABŞ dolları ayrılacaq ki, bunun da 15 milyard dolları federal büdcənin payına düşəcək. Hökumətin qəbul etdiyi sənədlərdən biri də "Saf su" federal məqsədli proqramdır. Su obyektlərində çirkləndirici maddələrin azaldılmasını 2 dəfəyədək nəzərdə tutan Proqramın icrasına təxminən məqsədi 10 milyard ABŞ dolları ayrılacaq. Bu vəsaitlər müxtəlif mənbələr - federal büdcə, Rusiya Federasiyası subyektlərinin icmal büdcəsi və ayrı-ayrı büdcədən kənar mənbələr hesabına örtüləcək.

**Gürcüstan**<sup>16</sup>. Gürcüstan kifayət qədər su resursuna malikdir. Hazırda ölkənin bütün rayon və şəhərlərində mərkəzləşdirilmiş su şəbəkəsi mövcuddur. Su xətləri şəbəkəsinin 60%-nin istismar müddəti bitib. Orta hesabla ölkə üzrə su itkisi 30-50% təşkil edir. Kənd yerlərində əhalinin 30%-i mərkəzləşdirilmiş su xətlərinə qoşulub.

Gürcüstanda investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi üçün 1997-ci ildə Dünya Bankının yardımını əsasında Bələdiyyələrin İnkişaf Fondu fəaliyyət göstərir<sup>17</sup>. İlkin mərhələdə Dünya Bankı Fonda 99 investisiya layihəsinin reallaşdırılmasına 39,2 milyon dollar ayırıb. Həmin vəsaitlərin 24,9 milyon dolları yol infrastrukturunun yenidən qurulmasına, 4,7

<sup>15</sup> Материалы регионального совещания по вопросам участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении в странах ВЕКЦА. Организация Экономического Сотрудничества и Развития, 2011

<sup>16</sup> Proceedings from the Regional Meeting on Private Sector Participation in Water Supply and Sanitation in EECCA. OECD 2011

<sup>17</sup> Fondun internet saytı: [www.mdf.org.ge](http://www.mdf.org.ge)

milyon dolları məktəb tiiktisinə və təmirinə, 1,1 milyon dolları isə kanalizasiya sisteminin bərpasına yönəldib<sup>18</sup>.

Fond yerli özünüidarə qurumlarına həm kredit, həm də qrant təqdim edir. BİF-nin əsas xərc prioritetləri yerli səviyyəli investisiya layihələridir. Söhbət konkret olaraq çirkabın axıdılması və su təchizatı infrastrukturunun yenidən qurulması, yerli əhəmiyyətli yol şəbəkəsinin bərpası, kommunal infraqurumdakı mövcud avadanlıqların yenilənməsilə bağlı layihələrdən gedir. Fondun konkret layihələri üzrə maliyyələşdirmə mexanizmi belədir: 40 faiz kredit, 40 faiz qrant şəklində verilir, qalan 20 faizi isə layihəni təqdim elən bələdiyyə təqdim etməlidir. Lakin qrantlar heç də həmişə verilmir, bu, şəraitdən asılıdır (layihənin əhatə dairəsi, layihəni təqdim edən bələdiyyənin potensial imkanları və s.).

Beynəlxalq maliyyə institutları Gürcüstanda su təchizatı sektorunda böyük aktivlik göstərilir. Məsələn, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı Gürcüstanın müxtəlif şəhərlərində su təchizatının maliyyələşdirilməsi üçün böyük həcmdə kredit ayırır.

**Qazaxıstan**<sup>19</sup>. Qazaxıstanda əhalinin içməli suya əlçatanlılığının artırılması üçün hökumət bir sıra dövlət proqramları həyata keçirir. 2002-2010-cu illərdə “İçməli su” sahəvi proqram həyata keçirilib. Bu müddətdə 12474 km uzunluğunda su xətləri çəkilib. 2873 yaşayış məntəqəsində yaşayan 4,65 milyon nəfər sakinin içməli su təminatı yaxşılaşıb. Layihənin icrasına 1 milyard dollardan (160 milyard təngə) çox vəsait xərclənib.

Proqramın davamı olaraq hökumət 2010-cu ildə 2011-2020-ci illəri əhatə edən “Ağ bulaq” dövlət proqramını qəbul edib. Proqramın vəzifəsi köhnə su təminatı obyektlərinin yenidən qurulması, yeni obyektlərin tikintisinə sistemli yanaşma tətbiq etmək, su təsərrüfatı sisteminin investisiya cəlb ediciliyinin artırılması, monitorinq sisteminin yaradılmasını və s. təmin etməkdir. Proqram kənd yaşayış məntəqələrin yaşayan əhalinin 80%-nin, kiçik şəhərlərdə 100%-nin mərkəzləşdirilmiş su şəbəkəsinə qoşulmasını təmin etmək, əhalini 24 saat fasiləsiz içməli su ilə təmin etməyi qarşısına məqsəd qoyub. Proqramın icrası üçün dövlət büdcəsindən 6 milyard dollardan çox vəsaitin ayrılması planlaşdırılıb. Bu vəsaitin 70%-i respublika, 30%-i isə yerli büdcə hesabına örtüləcək.

<sup>18</sup> Municipal Development Fund of Georgia (<http://www.developmentfunds.org/pubs/Victor%20Metreveli%20bio.doc>)

<sup>19</sup> Государственная политика Республики Казахстан в области улучшения питьевого водоснабжения городского населения. Петраков Игорь Алексеевич – Институт Географии Республики Казахстан, эксперт по национальному водному праву и ИУВР

# Kənd yerlərində içməli su təchizatı sisteminin maliyyələşmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi üçün təklif olunan mümkün alternativlər

Dünyada mövcud olan və sınaqdan uğurla çıxmış mexanizmləri və təcrübələri təhlil edərək İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi Azərbaycanın kənd yerlərində əhalinin içməli suya çıxışının artırılması üçün effektiv maliyyə mexanizmlərinin tətbiqi məqsədilə hökumətə aşağıdakı 3 alternativ mexanizmləri təklif edir.

1. *Kənd yerlərində içməli su infrastrukturunun idarə edilməsi üçün bələdiyyə qurumlarına (onların müəssisələrinə) məqsədli maliyyə yardımlarının verilməsi*
2. *Kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılması üçün ayrıca dövlət proqramının hazırlanması və bələdiyyələrin (onların müəssisələrinin) cəlb edilməsi*
3. *Bələdiyyələrin İnkişaf Fondu vasitəsilə bələdiyyələrə (onların müəssisələrinə) qrantlar ayırmaqla kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılmasını təmin etmək*

Bu mexanizmlər dünya təcrübəsində sınaqdan çıxmış, tam və ya qismən uğur qazanmış modellərin təhlili əsasında, habelə Azərbaycan qanunvericiliyinin verdiyi imkanlar nəzərə alınmaqla hazırlanıb.

İndi isə həmin mexanizmlərin hər birini ayrı-ayrılıqda təhlil edək.

## **1-ci alternativ: Kənd yerlərində içməli su infrastrukturunun idarə edilməsi üçün bələdiyyə qurumlarına (onların müəssisələrinə) məqsədli maliyyə yardımlarının verilməsi**

«Büdcə sistemi haqqında» və «Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunlarında dövlət büdcəsindən yerli özünüidarəetmə orqanlarına dotasiya ilə yanaşı həm də məqsədli büdcə vəsaitlərinin ayrılması nəzərdə tutulur. Belə ki, «Büdcə sistemi haqqında» qanununun 26-cı maddəsində göstərilir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsi və yerli büdcələrlə dövlət büdcəsinin qarşılıqlı əlaqəsi gəlir mənbələrinin, gəlirlərin dotasiya, subvensiya və büdcə ssudaları şəklində bölüşdürülməsi vasitəsilə həyata keçirilir. Həmin Qanunun «*Bələdiyyələrlə dövlət hakimiyyəti orqanları arasında büdcə münasibətləri*» adlı 32-ci maddəsində isə «yerli sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarını yerli büdcələrin vəsaiti hesabına maliyyələşdirmək mümkün olmadıqda dövlət büdcəsindən dotasiya və subvensiyanın ayrılması» dövlətin yerli büdcələrə maliyyə dəstəyinin həyata keçirilməsi yollarından biri kimi vurğulanıb. Bu məsələ eyni şəkildə «Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında» Qanunda bir daha təsbit olunub. Bu Qanunun 7-ci maddəsində yerli büdcənin gəlirləri sırasında «*dövlət büdcəsindən verilən dotasiya və subvensiya*» da qeyd olunur.

"Büdcə sistemi haqqında" Qanunun tələblərinə əsasən (maddə 11.14) dövlət büdcəsindən bu cür maliyyə yardımları almaq istəyən bələdiyyələr həm də belə vəsaitin

həcmnin əsaslandırılması ilə bağlı sənədləri və məlumatları qanunvericilikdə nəzərdə tutulan müddətdə Maliyyə Nazirliyinə təqdim etməlidirlər.

Subvensiyadan başqa mövcud qanunvericilikdə dövlət büdcəsindən bələdiyyələrə məqsədli vəsaitin ayrılmasının daha bir mexanizmi nəzərdə tutulub. Belə ki, "Büdcə sistemi haqqında" Qanununun 32-ci maddəsinin 3-cü bəndində göstərilir ki, "Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanları bələdiyyələrə əlavə səlahiyyətlər həvalə etdikdə onları bu səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi üçün zəruri maliyyə vəsaiti ilə təmin edirlər". Bu məsələ eyni şəkildə "Bələdiyyələrin maliyyəsinin əsasları haqqında" Qanunun 6-cı maddəsində də təsbit olunub.

Qanunvericiliyin təhlili göstərir ki, dövlət büdcəsindən bələdiyyələrə məqsədli büdcə vəsaitinin verilməsinin ən azı 2 forması nəzərdə tutulur:

- *dövlət büdcəsindən bələdiyyələrə subvensiyanın verilməsi;*
- *bələdiyyələrə əlavə səlahiyyətlər həvalə edildikdə bu səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi üçün onların zəruri maliyyə vəsaiti ilə təmin edilməsi.*

Lakin, artıq uzun müddətdən bəri qanunvericilikdə nəzərdə tutulmasına rəğmən indiyəcən ölkəmizdə dövlət büdcəsindən bələdiyyələrə nə subvensiya verilməsi, nə də həvalə edilmiş əlavə səlahiyyətlərin maliyyələşdirilməsi formasında məqsədli vəsaitin ayrılması halı təcrübədə qeydə alınıb.

### **Alternativin dəqiq ifadəsi və izahı**

**Kənd yerlərində içməli su infrastrukturunun qurulması və onun idarə edilməsi üçün bələdiyyə qurumlarına və ya onların yaratdıqları su müəssisələrinə dövlət büdcəsindən məqsədli maliyyə yardımlarının verilməsi təmin edilir.**

Dövlət büdcəsindən bələdiyyələrə içməli su təminatının yaxşılaşdırılması ilə bağlı layihələr (proqramlar) üzrə məqsədli transfertlərin ayrılması mexanizmi dövlət büdcəsindən investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi mexanizmlərinə bərabərləşdirilə (uyğunlaşdırıla) bilər. Bələdiyyələr məqsədli vəsait almaq üçün hazırladıqları layihələri (proqramları) texniki-iqtisadi əsaslandırılması ilə birlikdə əvvəlcə İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə (İİN) təqdim edir, İİN-də bunlar qiymətləndirildikdən sonra maliyyələşdirilməsi mümkün hesab olunan layihələr Maliyyə Nazirliyinə göndərilir və növbəti ilin büdcə layihəsinə daxil edilə bilər.

Maliyyə Nazirliyi (nazirliyin regional qurumları) və Hesablama Palatası bu vəsaitlərin təyinatı üzrə istifadəsinə dövlət maliyyə nəzarətini həyata keçirir, vətəndaş cəmiyyəti isə bu vəsaitin istifadəsi üzərində ictimai nəzarəti təmin edə bilər.

Vəsait təyinat üzrə layihənin (proqramın) reallaşdırılmasına istifadə edilmədikdə (təyinatından yayındırıldıqda) onun bütöv məbləği bələdiyyə tərəfindən dövlət büdcəsinə geri qaytarılır (vəsaitin sərf olunmuş hissəsinin əvəzi bələdiyyə büdcəsi vəsaiti hesabına ödənilir), bələdiyyənin bu vəsaitdən istifadəyə məsul olan səlahiyyətli şəxslərinə qarşı isə qanunvericiliyə uyğun olaraq sanksiyalar tətbiq olunur.

Dövlət büdcəsindən bələdiyyə layihələrinə (proqramlarına) məqsədli transfertlərin ayrılması mexanizminin işə düşməsi üçün hökumət (Nazirlər Kabineti) tərəfindən aşağıdakı məsələlərin həllini nəzərdə tutan qaydalar (reqlamentlər) təsdiq edilməlidir:

1. *Dövlət büdcəsindən məqsədli vəsait alınması üçün hazırlanan bələdiyyə layihələrinə (proqramlarına) və onların texniki-iqtisadi əsaslandırılmasına qarşı qoyulan tələblər;*
2. *Dövlət büdcəsindən məqsədli vəsait alınması üçün bələdiyyələrin layihələri (proqramları) təqdim etmələri, həmin layihələrə baxılması, onların qiymətləndirilməsi və maliyyələşdirilməyə təqdim edilməsi qaydaları;*
3. *Bələdiyyə layihələrinin (proqramlarının) maliyyələşdirilməsinə dövlət büdcəsindən ayrılan məqsədli vəsaitlərin istifadəsi üzərində maliyyə nəzarətinin (dövlət və ictimai) təşkili qaydaları;*
4. *Dövlət büdcəsindən məqsədli vəsait alınması üçün bələdiyyə layihələrinin (proqramlarının) hazırlanması məqsədilə bələdiyyənin səlahiyyətində olan ayrı-ayrı sahələrin (məsələn, bələdiyyənin səlahiyyətində olan yol təsərrüfatının və s.) idarə edilməsi ilə bağlı xərc normativləri təsdiq edilir.*

Yuxarıda artıq qeyd olunduğu kimi, hazırkı şəraitdə yerli özünüidarə qurumlarının sərəncamına verilmiş içməli su infrastrukturunun saxlanması ilə bağlı layihələrə məqsədli transfertlər ayrıla bilər. İçməli su infrastrukturunun saxlanması dedikdə, su mənbələrinin yaradılması (artezian quyularının qazılması), bərpası, su xətlərinin çəkilməsi və saxlanması, təmizləyici qurğuların saxlanması və s. daxildir.

Adətən bu cür transfertlər bələdiyyələrin malik olduqları səlahiyyətləri çərçivəsində həyata keçirdikləri konkret sosial layihələr və hökumətin (müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının) bələdiyyələrə həvalə etdiyi konkret səlahiyyətlərin icrası ilə bağlı ola bilər. Dövlətin həyata keçirdiyi "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı", "2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı" və başqa bu kimi proqramların reallaşdırılmasına bələdiyyələrin cəlb edilməsi məqsədli transfertlərin tətbiqinin əhəmiyyətini artırır və tətbiq dairəsini genişləndirir.

Kənd yerlərində içməli su infrastrukturunun inkişafı ilə bağlı layihələrin işlənilməsi və məqsədli transfertlərə təqdim edilməsi üçün aşağıdakı işlərin həyata keçirilməsi vacibdir:

- a) Ayrıca olaraq içməli su infrastrukturunun saxlanması ilə bağlı xərc normativləri təsdiqlənir.
- b) Vəsaitlərin təyinatından yayındırılmaması və işini keyfiyyətli görülməsi üçün təmir edilmiş və yenidən qurulmuş infrastrukturun təhvil-təslimi üçün nəzarət mexanizmləri formalaşdırılır;

- c) Kənd yerlərində mövcud olan su mənbələrinin (artezianların) mülkiyyət hüququ təmin olunur. Kənd yerlərində tam və qismən işlək vəziyyət olan su mənbələrinin (artezianların) mülkiyyət hüququ araşdırılır və bütün artezianlar istisnasız olaraq bələdiyyələrin sərəncamına verilir.
- d) Bələdiyyələrin hazırladıqları layihələr qiymətləndirilmək üçün İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə (İİN) təqdim edilir. İİN-nin İnvestisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi departamentində (şöbəində) bələdiyyə layihələrinin qiymətləndirilməsi sektoru yaradılır. Nazirliyə təqdim olunan layihələr burada qiymətləndirildikdən sonra müsbət rəy aldıqda maliyyələşdirilmək üçün Maliyyə Nazirliyinə göndərilir. Müsbət rəy almayan layihələr yenidən işlənilmək üçün müvafiq bələdiyyələrə geri qaytarılır;
- e) Maliyyə nazirliyinə daxil olan bütün layihələr ümumiləşdirilir və bunlar üzrə yekun (ümumi) məbləğ növbəti ilin büdcə layihəsinə “Bələdiyyə layihələri üzrə məqsədli büdcə vəsaiti (subvensiya)” paragrafı altında daxil edilir;
- f) Ayrılmış vəsaitin ümumi məbləğinin ölkənin rayonları və bələdiyyələr (layihələr) üzrə bölünməsi büdcə ili başladıqdan sonra Nazirlər Kabinəinin sərəncamı ilə həyata keçirilir;
- g) Maliyyə Nazirliyi (nazirliyin regional qurumları) və Hesablama Palatası bu vəsaitlərin təyinatı üzrə istifadəsinə dövlət maliyyə nəzarətini həyata keçirir.

### **Alternativin tətbiqinin üstünlükləri və çatışmazlıqları**

*Bu alternativ aşağıdakı üstünlüklərə malikdir:*

- Yerli problemlərin həllində bələdiyyələrin real iştirak imkanları genişlənir;
- Bələdiyyələrin yerli problemlərin həlli istiqamətində layihələrin (proqramların) işlənilməsi, “nəticəyə yönəlik büdcə” hazırlanması və maliyyənin səmərəli idarə edilməsi sahələrində yeni bilik və bacarıqları formalaşır;
- Bələdiyyələr yerli problemlərin həlli məsuliyyətini üzərinə götürə biləcək ciddi instituta çevrilir;
- Dövlətlə bələdiyyələr arasında münasibətlər genişlənir və real əsaslara söykənir;
- Məqsədli maliyyə yardımları təyinatı konkret və ünvanlılı xarakter daşıyır, ayrılacaq vəsaitin istifadəsinin ictimai-sosial nəticələrini əvvəlcədən qiymətləndirmək və onun təyinatı üzrə istifadəsinə nəzarət etmək mümkün olur;
- Dövlət büdcəsindən bələdiyyələrə verilən yardımların səmərəliliyi və nəticəliliyi yüksəlir;
- Məqsədli büdcə vəsaitinin istifadəsi bələdiyyələrin fəaliyyətində məsuliyyətliliyin, hesabatlılığın və şəffaflığın artırılmasına təkan verir;

***Bu alternativ aşağıdakı çatışmazlıqlara malikdir:***

- Bələdiyyələrin böyük əksəriyyətinin layihələr (proqramlar) işləmək sahəsində bilik və bacarıqlarının yetərli olmaması alternativin tətbiqi imkanlarını bir qədər məhdudlaşdırır;
- Məqsədli büdcə yardımlarının ayrılması mexanizmi bir sıra qayda və prosedurların işlənməsini zəruri etdiyindən bu variantın əməli tətbiqi müəyyən zaman tələb edir;
- Məqsədli maliyyə yardımlarının verilməsi dövlət qurumlarının bələdiyyələrin fəaliyyətinə müdaxilə imkanlarını artırır və bu qurumları mərkəzi hakimiyyət qurumlarından asılı vəziyyətə düşürlər

**2-ci alternativ: Kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılması üçün ayrıca dövlət proqramının hazırlanması və bələdiyyələrin (onların müəssisələrinin) cəlb edilməsi**

Hazırda “2008 - 2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı” həyata keçirilir. Proqram çərçivəsində su ehtiyatlarının davamlı idarə olunması istiqamətində kənd yerlərinin içməli su mənbələrinin qeydiyyatına alınması və onların sanitariya-mühafizə zonalarının müəyyən edilməsi nəzərdə tutulur. Bundan başqa kənd yerlərində əhalinin içməli su ilə təminatının yaxşılaşdırılması, yerli bulaqlardan və yeraltı su mənbələrindən istifadə etməklə rayon mərkəzlərində və kəndlərdə etibarlı su təchizatı sistemlərinin yaradılması və mərkəzləşdirilmiş su təchizatı sistemləri vasitəsilə bütün əhalinin keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilməsi də proqramın hədəflərinə daxildir.

Proqramda içməli su təminatının yaxşılaşdırılması ilə bağlı bütün işlərə bələdiyyələrin cəlb edilməsi nəzərdə tutulsa da, təcrübədə bu həllini tapmır. Bütün bu işlər istisnasız olaraq “Azərsu” ASC və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfində icra olunur və həmin qurumlara görülən işə müvafiq olaraq dövlət büdcəsindən vəsait ayrılır. Bələdiyyələr proqramın işinə cəlb edildikdə isə görülən işə görə maliyyə yardımını ayrılmır və bələdiyyələr bu işi öz vəsaitləri hesabına görməli olurlar.

**Alternativin dəqiq ifadəsi və izahı**

**Kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılması üçün ayrıca dövlət proqramı hazırlanır və bələdiyyələrə (onların müəssisələrinə) dövlət büdcəsindən müvafiq maliyyə vəsaiti ayırmaqla proqramın icrasına cəlb edirlər**

Bir sıra ölkələrdə, xüsusən də keçmiş SSRİ ölkələrində əhalinin keyfiyyətli və fasiləsiz içməli suya çıxışını artırmaq üçün ayrıca dövlət proqramları qəbul edilir.



**Rusiyada**<sup>20</sup> 2011-2017-ci illəri əhatə edən “Saf su” federal məqsədli proqramı qəbul edilib. Proqramın məqsədi əhalinin sanitar-epidemiologiya qaydaları ilə tənzimlənən təhlükəsizlik tələblərinə uyğun içməli su ilə təmin etməkdir. Su obyektlərində çirkləndirici maddələrin azaldılmasını 2 dəfəyədək nəzərdə tutan Proqramın icrasına təxminən məqsədi 10 milyard ABŞ dolları ayrılacaq. Bu vəsaitlər müxtəlif mənbələr - federal büdcə, Rusiya Federasiyası subyektlərinin icmal büdcəsi və ayrı-ayrı büdcədən kənar mənbələr hesabına örtüləcək. **Qazaxıstanda**<sup>21</sup> əhalinin içməli suya əlçatanlığının artırılması üçün hökumət bir sıra dövlət proqramları həyata keçirir. 2002-2010-cu illərdə “İçməli su” sahəvi proqram həyata keçirilib. Bundan sonra 2011-2020-ci illəri əhatə edən “Ağ bulaq” dövlət proqramını qəbul edib. Proqramın vəzifəsi köhnə su təminatı obyektlərinin yenidən qurulması, yeni obyektlərin tikintisinə sistemli yanaşma tətbiq etmək, su təsərrüfatı sisteminin investisiya cəlb ediciliyinin artırılması, monitoring sisteminin yaradılmasını və s. təmin etməkdir. Bu vəsaitin 70%-i respublika, 30%-i isə yerli büdcə hesabına örtüləcək. **Ukraynada**<sup>22</sup> 2011-2020-ci illəri əhatə edən “Ukraynanın içməli suyu” adlı dövlət proqramı icra olunur. Proqramın məqsədi əhalinin içməli su ilə təminatını yaxşılaşdırmaqdır. Proqramın ümumi maliyyələşməsi 1 milyard dollardan çox təşkil edir. Bunun 30%-i dövlət büdcəsi, yerdə qalanı isə digər mənbələr hesabına örtüləcək. **Belorusda**<sup>23</sup> 2011-2015-ci illəri əhatə edən “Saf su” dövlət proqramı icra olunur. Əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılmasını nəzərdə tutan proqram dövlət və yerli büdcələr, beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının kredit resursları hesabına maliyyələşdiriləcək. Proqramın icrasına ilkin olaraq 320 milyon dollara qədər vəsait ayrılıb. **Tacikistanda**<sup>24</sup> 2007-2020-ci illəri əhatə edən “Əhalinin saf içməli su ilə təminatının yaxşılaşdırılması” adlı dövlət proqramı icra olunur. Proqramın icrasına daxili və xarici investorların, beynəlxalq təşkilatların və dövlət büdcəsinin vəsaitləri cəlb olunub. İlkin olaraq proqramın maliyyə tutumu təxminən 700 milyon ABŞ dolları təşkil edəcək.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin ekspertləri hesab edir ki, mövcud dövlət proqramlarının icra olunmasına rəğmən kənd yerlərində əhalinin keyfiyyətli və fasiləsiz içməli suya çıxışının yaxşılaşdırılması üçün ayrıca dövlət proqramının – “Saf su” dövlət proqramının qəbuluna ehtiyac var. Dövlət proqramı 2014-2020-ci illəri əhatə edə bilər. Proqramın əsas hədəfi mərkəzləşdirilmiş su şəbəkəsinə qoşulmamış və rayon mərkəzlərindən uzaqda yerləşən kəndlərdə əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırmaqdır.

Proqramın əsasən aşağıdakı istiqamətləri əhatə etməsi məqsəduyğundur:

- *Yeni içməli su obyektlərinin tikintisinə və mövcud obyektlərin bərpasına sistemli yanaşmanın tətbiqi*
- *Yerli səviyyədə içməli su obyektlərinin mülkiyyət məsələlərinin həlli və onların mülkiyyət reyestrinin yaradılması*
- *İçməli suyun keyfiyyət standartlarının yenidən işlənməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması*
- *İçməli su təsərrüfatı sektorunun monitoring sisteminin yaradılması*

<sup>20</sup> Материалы регионального совещания по вопросам участия частного сектора в водоснабжении и водоотведении в странах ВЕКЦА. Организация Экономического Сотрудничества и Развития, 2011

<sup>21</sup> Государственная политика Республики Казахстан в области улучшения питьевого водоснабжения городского населения. Петраков Игорь Алексеевич – Институт Географии Республики Казахстан, эксперт по национальному водному праву и ИУВР  
<sup>22</sup> [http://rss.novostimira.com/n\\_1731901.html](http://rss.novostimira.com/n_1731901.html)

<sup>23</sup> <http://pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=C21101234&p2={NRPA}>

<sup>24</sup> Министерства мелиорации и водных ресурсов Республики Таджикистан. Официальный сайт - [www.mwr.tj](http://www.mwr.tj)

- *Su təchizatı sistemində özəl kapitalın cəlbi məqsədilə su təsərrüfatı sisteminin investisiya cazibədarlığının artırılması*
- *Su təsərrüfatında rentabelliyyənin artırılması üçün müvafiq tarifqoyma sisteminin tətbiqi*

Proqramın icrasına məsul Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və “Azərsu” ASC təyin edilir. Ancaq kənd yerlərində su infrastrukturunun yaradılmasına və ya bərpaasına müvafiq bələdiyyə qurumu və bələdiyyələrin su müəssisələri cəlb edilir. Görülən işlərə uyğun olaraq həmin bələdiyyələrə müvafiq maliyyə təminatı ayrılır.

### **Alternativin tətbiqinin üstünlükləri və çatışmazlıqları**

***Bu alternativ aşağıdakı üstünlüklərə malikdir:***

- Konkret olaraq kənd yerlərində içməli su təminatının yaxşılaşdırılmasına yönəl dövlət siyasətinin olması
- Bələdiyyə qurumlarının səlahiyyətlərinin artmasına və bununla da əhali arasında nüfuzunun yüksəlməsinə gətirib çıxaracaq.
- Dövlət büdcəsində yerli su infrastrukturunun yaradılmasına və idarə edilməsinə yönəldilən vəsaitlərin effektivliyini artırır
- Əhəlinin su infrastrukturunun idarə edilməsi, o cümlədən tarif siyasətinin formalaşması ilə bağlı qərar qəbuluna təsir etmək imkanları yüksəkdir.
- Dövlət proqramlarının daha effektiv olmasını təmin edəcək, həmin proqram çərçivəsində ayrılmış vəsaitlərin xərclənməsində şəffaflıq və hesabatlılıq artacaq.
- İçməli su infrastrukturunda baş verən hər hansı mənfi hallara bələdiyyələrin və ya onun yaratdığı müvafiq qurumun çevik və operativ reaksiya vermək və tədbir görmək imkanı artır.
- Avropa Şurası Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresinin qəbul etdiyi tövsiyələrə uyğundur

***Bu alternativ aşağıdakı çatışmazlıqlara malikdir:***

- Məqsədli maliyyə yardımı mexanizmi işləmədiyi bir mühitdə dövlət proqramının müddəti başa çatdıqdan sonra yeni yaradılan su infrastrukturunu yenidən baxımsız qalmaq ehtimalı var. Çünki su infrastrukturunun saxlanmasına kənd bələdiyyələrinin maliyyə imkanı çatmır.
- Bələdiyyələrin kadrlarının bilik və bacarıqlarının yetərli olmaması onların dövlət proqramın kənarında qalmasına gətirib çıxara bilər
- Dövlət proqramı vasitəsilə bələdiyyələrə ayrılmış vəsaitlərin düzgün xərclənməsini araşdırmaq üçün dövlət qurumlarının bələdiyyələrin fəaliyyətinə müdaxilə imkanlarını artırır

### **3-cü alternativ: Bələdiyyələrin İnkişaf Fondu vasitəsilə bələdiyyələrə (onların müəssisələrinə) qrantlar ayırmaqla kənd yerlərində əhəlinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılmasını təmin etmək**

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yerli özünüidarə qurumlarına maliyyə xidmətləri göstərən əsas institutlardan biri də bələdiyyə inkişaf fondlarıdır. Bu fondların əsas məqsədi yerli səviyyədə sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması, bələdiyyələrin maliyyə idarəçiliyinin tənzimlənməsidir. Beynəlxalq təcrübədə bələdiyyə inkişaf fondları qrantların verilməsi, yerli problemlərin həlli məqsədilə borc vəsaitlərinin təqdim olunması, bələdiyyə kreditlərin üçün zəmanət və sığorta mexanizminin işlənməsi və s. kimi xidmətlərin çatdırılmasını reallaşdırır. Ayrı-ayrı ölkələrin anoloji fondlarının təcrübəsi 2 xarakterik cəhət diqqəti cəlb edir: 1) ilkin formalaşma mərhələsində ya birbaşa dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərdən, ya da hökumət zəmanətilə beynəlxalq maliyyə təsisatlarından alınan, amma hökumətin özünün qaytarmağa öhdəlik daşdığı kreditlərdən istifadə olunur; 2) bu fondlar əsasən vasitəçi rolunda çıxış edir- onlar bələdiyyələrə qrantları birbaşa özləri təqdim etsələr də, kreditlərin çatdırılması üçün müxtəlif bankların xidmətlərindən istifadə edirlər<sup>25</sup>.

Adıçəkilən yerli maliyyə institutlarının fəaliyyətilə bağlı müxtəlif ölkələrin təcrübəsinə diqqət yetirək. Qonşu **Gürcüstanda** 1997-ci ildə Dünya Bankının yardımını əsasında Bələdiyyə İnkişaf Fondu (BİF) yaradılıb<sup>26</sup>. İlkin mərhələdə DB fonda 99 investisiya layihəsinin reallaşdırılmasına 39,2 milyon dollar ayrılıbmışdı. Həmin vəsaitlərin 24,9 milyon dolları yol infrastrukturunun yenidən qurulmasına, 4,7 milyon dolları məktəb tiiktisinə və təmirinə, 1,1 milyon dolları isə kanalizasiya sisteminin bərpasına yönəldilmişdir<sup>27</sup>. 2002-2007-ci illərdə isə DB BİF-na əlavə olaraq 19,4 milyon dollar dəyərində kredit ayırıb.

Fond yerli özünüidarə qurumlarına həm kredit, həm də qrant təqdim edir. BİF-nin əsas xərc prioritetləri yerli səviyyəli investisiya layihələridir. Söhbət konkret olaraq çirkabın axıdılması və su təchizatı infrastrukturunun yenidən qurulması, yerli əhəmiyyətli yol şəbəkəsinin bərpası, kommunal infraqurumdakı mövjud avadanlıqların yenilənməsilə bağlı layihələrdən gedir. Fondun konkret layihələri üzrə maliyyələşdirmə mexanizmi belədir: 40 faiz kredit, 40 faiz qrant şəklində verilir, qalan 20 faizi isə layihəni təqdim elən bələdiyyə təqdim etməlidir. Lakin qrantlar heç də həmişə verilmir, bu, şəraitdən asılıdır (layihənin əhatə dairəsi, layihəni təqdim edən bələdiyyənin potensial imkanları və s.). Bələdiyyələr fondun, yaxud çoxsaylı tərəfdaşların zəmanətilə mərkəzi hökumətdən də kredit ala bilər.

**Polşada** Bələdiyyə İnvestisiya İnkişaf Fondu fəaliyyət göstərir<sup>28</sup>. Avropa Birliyinin müxtəlif fondlarından dəstək alan bu qurum yalnız bələdiyyələrin investisiya layihələrini maliyyələşdirir. Fondun vəsait istəyən bələdiyyələr iki tələbə əməl etməlidirlər: 1) layihə

<sup>25</sup> «Развитые страны: Центры и Периферии». Москва -2009. О.Р.Хасбулатов

<sup>26</sup> Fondun internet saytı: [www.mdf.org.ge](http://www.mdf.org.ge)

<sup>27</sup> Municipal Development Fund of Georgia (<http://www.developmentfunds.org/pubs/Victor%20Metreveli%20bio.doc>)

<sup>28</sup> Poland The Municipal Investments Development Fund <http://www.bgk.com.pl/index.php?module=site&catId=438&ru>

üçün istənilən məbləğ 550 000 zlotdan (181 500 dollar) çox olmamalıdır; 2) Layihənin dəyərinin ən azı 20 faizini bələdiyyələr özləri ödəməlidir. Lakin bu qurumun işi təkcə maliyyə ayırılmaqla bitmir. Fond həmçinin layihə sənədləşməsinin hazırlanmasına yardım göstərir və layihəni ekspertiza edir.

**Braziliya**da da anoloji inkişaf fondunun vəsaitlərinin 48 faizini DB-nin, 52 faizini isə hökumətin vəsaitləri təşkil edir. **Ekvador**da fondun vəsaitlərinin formalaşmasında DB-nin töhfəsi daha yüksəkdir – 73 faiz<sup>29</sup>.

### Alternativin dəqiq ifadəsi və izahı

**Hökumətin və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının (məsələn, Dünya Bankının) dəstəyi ilə Mərkəzi Bankın yanında Bələdiyyələrin İnkişaf Fondu yaradılır və onun vasitəsilə kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılması üçün bələdiyyələrə və onların yaratdıqları su müəssisələrinə qrantlar, kreditlər ayrılır**

Azərbaycanda Bələdiyyə İnkişaf Fondunun yaradılmasını hökumət öz üzərinə götürür və ilkin kapitalı təxminən 30-50 milyon manat civarında olan yerli maliyyə qurumu formalaşdırıla bilər. Azərbaycan hökuməti bu cür inkişaf və dəstək fondlarının yaradılması sahəsində son illər müəyyən təcrübə də qazanıb (İpoteka Fondu, QHT-lərin, KİV-in və elmin inkişafı ilə bağlı fondlar və s.). Həmin fond iki istiqamətdə fəaliyyət göstərə bilər:

- 1) İldə ən azı iki dəfə qrant layihəsi elan oluna bilər. Bələdiyyələrin yerli sosial-iqtisadi, o cümlədən kənd yerlərində içməli su təchizatının inkişafı ilə bağlı ən yaxşı layihələri üçün qrantlar ayrıla bilər. Həmin qrantlar üçün vəsaiti həm dövlət büdcəsindən, həm də donorlardan almaq mümkündür. Nəzərə alaq ki, bilavasitə bələdiyyələrin özlərindən asılı olaraq beynəlxalq donorlar dövlətin himayəsi altında olan Bələdiyyə İnkişaf Fonduna iri məbləğdə qrantlar ayıracaq.
- 2) Fond özünün seçdiyi müvəkkil banklar vasitəsilə yerli investisiya layihələrinin gerçəkləşdirilməsinə aşağı faizlə qısa və orta müddətli kreditlər verə bilər. Müxtəlif ölkələrin təcrübəsində olduğu kimi Azərbaycanda da kreditlərin maksimum məbləğinə limit qoyula, bələdiyyənin müəyyən töhfə ilə çıxış etməsi əsas şərt kimi irəli sürülə bilər.

Fondun nəzdində bələdiyyələr üçün strateji planların, inkişaf proqramlarının işlənməsinə, layihələrin hazırlanmasına yardım göstərən ekspert xidməti yaradıla bilər. Həmin xidmət təkcə fondan vəsait almaq istəyən deyil, beynəlxalq donorlara çıxış kanalları arayan bütün qurumlara metodiki yardım və məsləhət xidməti göstərə bilər.

---

<sup>29</sup> «Using municipal development funds to build municipal credit markets». George E. Peterson

## **Alternativin tətbiqinin üstünlükləri və çatışmazlıqları**

*Bu alternativ aşağıdakı üstünlüklərə malikdir:*

- Su infrastrukturunun idarə edilməsi üçün bələdiyyələrin və onların su müəssisələrinin kredit almaq, qrant almaq imkanları genişlənir
- Ölkədə Fondların fəaliyyəti ilə bağlı oxşar təcrübələrin olması
- Beynəlxalq təşkilatlardan resurs cəlb etmək imkanının artması
- Hökumətin Fondun fəaliyyəti üçün zəruri maliyyə resurslarına malik olması
- Bələdiyyə qurumlarının məqsədli maliyyə yardımı almaq imkanlarının genişlənməsi
- Fondun beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından maliyyə cəlb etmək imkanının mövcudluğu
- Siyasi baxımdan mexanizmin mərkəzi hakimiyyət tərəfindən qəbul etməsi ehtimalı var.

*Bu alternativ aşağıdakı çatışmazlıqlara malikdir:*

- Bələdiyyələrin layihə işləmək təcrübələrinin az olması
- Fondun ayırdığı vəsaitlərin düzgün xərclənməsini araşdırmaq üçün dövlət qurumlarının bələdiyyələrin fəaliyyətinə müdaxilə imkanlarını artırır

## NƏTİCƏ VƏ TÖVSIYƏLƏR

Müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Avropa Şurası və İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı əhalinin içməli su təchizatı ilə bağlı tövsiyələrində qeyd edirlər ki, su idarəçiliyini yaxşılaşdırmaq üçün qərar qəbulu və idarəetmə əksmərkəzləşdirilməli, sektorun əsas oyunçuları kimi yerli özünüidarə qurumları və özəl sektor çıxış etməlidir. Azərbaycan qanunvericiliyi yerli özünüidarə qurumlarına və özəl şirkətlərə su təsərrüfatı obyektlərini idarə etmək hüququ versə də, təcrübədə bu hüquqdan istifadə etmək imkanları məhduddur.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi bundan əvvəl hazırladığı siyasət sənədlərində<sup>30</sup> kənd yerlərində içməli su idarəçiliyin bələdiyyələrə verilməsini hökumətə tövsiyə edir. Çünki su təchizatı sisteminin idarəçiliyinin dövlət qurumunun idarəçiliyinə verilməsi əksmərkəzləşmə prinsiplərinə zidd olmaqla yanaşı Azərbaycanın qoşulduğu Avropa Xartiyasının tələbləri ilə uyğunsuzluq təşkil edir.

Xarici ölkələrin təcrübələrini və beynəlxalq təşkilatların tövsiyələrini nəzərə alaraq İTYİB ekspertləri hesab edir ki, kənd yerlərində su idarəçiliyinin bələdiyyələr və onların müvafiq qurumları vasitəsilə həyata keçirilməsi mexanizmini hazırki dövr üçün ən optimal variant hesab edir.

Bələdiyyələr su infrastrukturunu öz strukturu olan su departamentləri və ya yaratdığı su müəssisəsi vasitəsilə idarə edə bilər. Sənədin müəllifləri hesab edir ki, təklif olunan formaların hər biri bələdiyyənin coğrafi mövqeyindən və əhali sayından asılı olaraq seçilir. Müəlliflərə görə, bu mexanizmdə əsas ağırlıq bələdiyyə müəssisələrinin üzərinə düşür. Çünki belə müəssisələr sırf su idarəetməsi üzrə ixtisaslaşır və bələdiyyə qarşısında hesabatlı olmalıdır. Bələdiyyə müəssisələrinin əsas üstünlüklərindən biri odur ki, sudan istifadəyə görə əhalidən yığılmış vəsait bələdiyyənin digər problemlərinin həllinə yox, su infrastrukturunun saxlanması və qurulmasına yönəldilir. Eyni zamanda müəssisələr bu sahədə peşəkar kadrların formalaşmasını təmin edir. Əgər bələdiyyə ərazisində yaşayan əhalinin sayı azdırsa və eyni zamanda həmin bələdiyyə ucqar ərazidə yerləşirsə, bu halda müəssisənin yaradılması səmərəli olmayacaq. Bu halda su idarəçiliyi bələdiyyənin özü tərəfindən birbaşa, yəni bələdiyyələrin su departamentləri vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Bu halda əsas xərclər yerli büdcə vəsaiti hesabına ödəniləcək. Yerli büdcənin imkanları çatmadıqda və ya büdcə vəsaitlərinin həcmi buna imkan vermədikdə bələdiyyə məqsədli maliyyə yardımını almaq üçün dövlət büdcəsinə müraciət edə bilər.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin araşdırmaları göstərir ki, kənd yerlərində içməli su infrastrukturunu baxımsız vəziyyətdə qalıb. Bəzi bələdiyyələr öz büdcələri hesabına həmin infrastrukturunu saxlanmasını təmin edir. Ancaq həmin vəsait infrastrukturun ən yaxşı halda cari təmirinə vəsait ayırmağa qadirdir. İri kapital xərcləri

<sup>30</sup> Yerli səviyyədə içməli su təchizatı sisteminin idarə olunması: Azərbaycandakı mövcud vəziyyət və beynəlxalq təcrübə. Siyasət sənədi. İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi. Bakı – 2011. [www.sei.az](http://www.sei.az)

tələb edən işlər (su artezuanlarının əsaslı təmiri, işıq transformatorlarının yenilənməsi, su nasoslarının yenilənməsi və s.) yerli özünüidarə qurumlarının imkanı xaricindədir. Bələdiyyələr həmin xərcləri müxtəlif beynəlxalq təşkilatların ayırdıqları birdəfəlik qrantlar hesabına örtə bilər. Bu isə problemin müvəqqəti həlli deməkdir. Çünki infrastrukturun işlək vəziyyətdə saxlanması ona daim xidmət tələb edir. Bu xidməti isə bələdiyyələr və onların su müəssisələri daha effektiv göstərə bilərlər. Adıçəkilən qurumların effektiv fəaliyyət göstərməsi üçün onların zəruri maliyyə ilə təmin olması vacibdir.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi Avropa Komissiyasının və Böyük Britaniyanın «Oxfam» təşkilatlarının birgə maliyyə dəstəyilə həyata keçirdiyi «İctimai xidmətlərin çətdirilməsi məqsədilə Mərkəzi Aran –Qarabağ zonasında iyirmi bələdiyyənin texniki bilik və bacarıqlarının artırılması» layihəsi çərçivəsində 10 kənd bələdiyyəsinin nəzdində su müəssisəsi yaradıb. Həmin müəssisələr kəndlərdə içməli su infrastrukturunu qurublar və əhalidən yığıdıqları su pullarını həmin infrastrukturun saxlanmasına yönəldirlər. Ancaq əhalidən yığılan pul az olduğundan həmin vəsait ancaq cari xərcləri qarşılıya bilər. İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi layihə çərçivəsində su müəssisələri yaradanda onların fəaliyyətinin effektiv qurulması üçün müxtəlif maliyyə mənbələrindən yararlanacaqlarının nəzərdə tuturdu. Bu siyasət sənədi də məhz bələdiyyə və onların su müəssisələrin bu mənbələrdən vəsait cəlb etmələri üçün mümkün mexanizmləri təklif edir.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyi Azərbaycanın kənd yerlərində əhalinin içməli suya çıxışının artırılması üçün effektiv maliyyə mexanizmlərinin tətbiqi məqsədilə hökumətə aşağıdakı 3 variant təklif edir.

1. *Kənd yerlərində içməli su infrastrukturunun idarə edilməsi üçün bələdiyyə qurumlarına (onların müəssisələrinə) məqsədli maliyyə yardımlarının verilməsi*
2. *Kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılması üçün ayrıca dövlət proqramının hazırlanması və bələdiyyələrin (onların müəssisələrinin) cəlb edilməsi*
3. *Bələdiyyələrin İnkişaf Fondu vasitəsilə bələdiyyələrə (onların müəssisələrinə) qrantlar ayırmaqla kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılmasını təmin etmək*

Sənədin müəllifləri hesab edir ki, bu mexanizmlərin hər biri ayrı-ayrılıqda ölkədə əksmərkəzləşmə islahatlarının aparılması, yerli özünüidarə sisteminin gücləndirilməsi, regionların inkişafı baxımından faydalıdır. Ancaq müəlliflər 2-ci alternativə - ***Kənd yerlərində əhalinin içməli su təminatının yaxşılaşdırılması üçün dövlət proqramının hazırlanması hazırlanması və bələdiyyələrin (onların müəssisələrinin) cəlb edilməsi*** variantına daha çox üstünlük verir. Ekspertlər hesab edir ki, hökumət kənd yerlərində əhalinin keyfiyyətli və fasiləsiz içməli suya çıxışının yaxşılaşdırılması üçün ayrıca dövlət proqramı – “Saf su” dövlət proqramı qəbul etməlidir. İlk olaraq dövlət proqramı 2014-2020-ci illəri əhatə edə bilər. Sonrakı dövrlərdə hökumət 5 illik proqramlar qəbul etməklə kənd yerlərində su təminatını yaxşılaşdırma bilər. Proqramın əsas hədəfi mərkəzləşdirilmiş su şəbəkəsinə qoşulmamış və

rayon mərkəzlərindən uzaqda yerləşən kəndlərin mərkəzləşdirilmiş su şəbəkəsinə qoşulmasını təmin etməklə əhalinin içməli su təminatını yaxşılaşdırmaqdır.

Proqramın əsasən aşağıdakı istiqamətləri əhatə etməsi məqsəduyğundur:

- *Yeni içməli su obyektlərinin tikintisinə və mövcud obyektlərin bərpasına sistemli yanaşmanın tətbiqi*
- *Yerli səviyyədə içməli su obyektlərinin mülkiyyət məsələlərinin həlli və onların mülkiyyət reyestrinin yaradılması*
- *İçməli suyun keyfiyyət standartlarının yenidən işlənməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması*
- *İçməli su təsərrüfatı sektorunun monitorinq sisteminin yaradılması*
- *Su təchizatı sistemində özəl kapitalın cəlbi məqsədilə su təsərrüfatı sisteminin investisiya cazibədarlığının artırılması*
- *Su təsərrüfatında rentabelliyyənin artırılması üçün müvafiq tarifqoyma sisteminin tətbiqi*

Proqramın icrasına məsul Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi və "Azərsu" ASC təyin edilir. Ancaq kənd yerlərində su infrastrukturunun yaradılmasına və ya bərpasına müvafiq bələdiyyə qurumu və bələdiyyələrin su müəssisələri cəlb edilir. Görülən işlərə uyğun olaraq həmin bələdiyyələrə müvafiq maliyyə təminatı ayrılır.

Artıq Rusya, Ukrayna, Belarus, Qazaxıstan, Tacikistan və s. kimi su təchizatı sistemi pis olan ölkələrdə bu tip proqramlar qəbul edilib.

Bunlara baxmayaraq sənəd müəllifləri digər 2 mexanizmin də tətbiqini vacib sayır. Çünki, bütün dünyada, o cümlədən Avropa Şurasına üzv olan ölkələrdə yerli özünüidarə qurumları məqsədsiz maliyyə yardımları ilə yanaşı məqsədli yardımlardan da yararlanırlar. Dövlət büdcəsindən böyük həcmdə vəsait yerli büdcələr vasitəsilə bölüşdürülür. Azərbaycanda da qanunvericiliyin imkan verməsi fonunda belə yardımların edilməsi vacibdir. Digər tərəfdən bələdiyyələrin banklardan kredit almaq imkanlarının məhdudluğunu nəzərə alaraq, Bələdiyyə İnkişaf Fondu vasitəsilə nəinki içməli su infrastrukturunun saxlanması üçün, həmçinin digər yerli problemlərin həlli üçün resurs cəlb edə bilər.



# ƏLAVƏLƏR

ƏLAVƏ 1

## “2008 - 2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nın həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planından Çıxarış (2011-2015-ci illər)

Sıra №-si	Tədbirlərin adı	İcraçı təşkilatlar	İcra müddəti (illər üzrə)
-----------	-----------------	--------------------	---------------------------

1	2	3	4
---	---	---	---

### 2.3. Qaçqınlar və məcburi köçkünlər

2.3.3.	Qaçqın və məcburi köçkünlərə yardımların ödənişinin maliyyə şəffaflığının artırılması		
2.3.3.1.	Respublikanın şəhər və rayonlarında məcburi köçkünlərin kompakt məskunlaşdıqları obyektlərdə elektrik və su təchizatının yaxşılaşdırılması	QMKİDK, “Azərsu” SC, “Azərenerji” ASC, “Bakielektrikşəbəkə” ASC	2011-2015
2.3.3.3.	Qaçqın və məcburi köçkünlərin yaşadıkları yerlərdə sayğacların quraşdırılması və istifadə olunan kommunal xidmətləri (elektrik enerjisi, su, qaz) haqlarının ödənilməsinin yalnız həmin sayğaclar vasitəsi ilə həyata keçirilməsi istiqamətində tədbirlərin gücləndirilməsi	QMKİDK, SEN, "Azərenerji" ASC, ARDNŞ, “Azərsu” ASC, İİN, ƏN	2011-2015

### 3.3. Ətraf mühitin davamlı idarə olunması

3.3.2.	Su ehtiyatlarının davamlı idarə olunması		
3.3.2.1.	Əhalinin içməli su ilə təminatının yaxşılaşdırılması üçün kənd yerlərində içməli su mənbələrinin qeydiyyatına alınması, onların sanitariya-mühafizə zonalarının müəyyən edilməsi	SN, ETSN, “Azərsu” ASC, MST ASC, YİH	2011-2015
3.3.2.2.	Kənd yerlərində əhalinin içməli su ilə təminatının yaxşılaşdırılması, yerli bulaqlardan və yeraltı su mənbələrindən istifadə etməklə rayon mərkəzlərində və kəndlərdə etibarlı su təchizatı sistemlərinin yaradılması və mərkəzləşdirilmiş su təchizatı sistemləri vasitəsilə bütün əhalinin keyfiyyətli içməli su ilə təmin edilməsi	ETSN, “Azərsu” ASC, YİH bələdiyyələr cəlb etməklə	2011-2015
3.3.2.3.	Xəzər dənizinin, çayların və su anbarlarının sahillərində yerləşən yaşayış məntəqələri, sənaye, kənd təsərrüfatı və istirahət obyektləri tərəfindən suyun çirklənməsinin qarşısını almaq üçün tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi	ETSN, MST ASC, "Azərsu" ASC, YİH bələdiyyələr cəlb etməklə	2011-2015
3.3.2.4.	Ölkənin şəhər və qəsəbələrinin təmizləyici qurğular və kanalizasiya xidmətləri ilə tam təmin edilməsi, respublika ərazisində çirkab suların tam təmizlənməsinə nail olunması	"Azərsu" ASC, ETSN, MST ASC, YİH bələdiyyələr cəlb etməklə	2011-2015
3.3.2.7.	Su ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi və onların çirklənmədən qorunması üzrə monitoring sisteminin təkmilləşdirilməsi	ETSN, MST ASC, “Azərsu” ASC	2011-2015

1	2	3	4
<b>5.2. Monitoring</b>			
<b>5.2.6.</b>	<b>Təmiz sudan istifadə imkanlarının monitoringinin təkmilləşdirilməsi</b>		
5.2.6.1.	ETM-ə (Ev təsərrüfatlarının müayinəsi) müvafiq sualların əlavə edilməsi vasitəsilə təmiz su təchizatının müntəzəmliyinin monitoringinin aparılması	DSK, QMKİDK, "Azərsu" ASC	2011-2015

**"2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı" çərçivəsində həyata keçiriləcək Tədbirlər Planından Çıxarış**

**1. Ümumərazi inkişaf tədbirləri**

<b>Su təchizatı və kanalizasiya</b>			
1.4.	Su təminatının yaxşılaşdırılması məqsədi ilə mövcud su anbarlarının yenidən qurulması və 2 yeni su anbarının tikintisi, su anbarları arası əlaqələndirici xətlərin çəkilməsi	2011-2013	"Azərsu" ASC
1.5.	Ceyranbatan su təmizləyici qurğularının məhsuldarlığının artırılması üçün yenidənqurma işlərinin aparılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
1.6.	Mövcud Ceyranbatan-Maştağa su kəmərinin qəzalılı vəziyyətdə olan hissələrinin dəyişdirilməsi, yeni Ceyranbatan-Maştağa su kəmərinin tikintisi	2011-2013	"Azərsu" ASC
1.7.	Avtomobil yollarında aparılan yenidənqurma işləri ilə bağlı su və kanalizasiya sistemlərinin yenidən qurulması	2011-2013	"Azərsu" ASC
1.8.	Şəhərin qərb hissəsində yaranan çirkab suların Lökbatan təmizləyici qurğularına yönəldilməsi üçün kanalizasiya kollektorunun tikintisi	2011-2013	"Azərsu" ASC
1.9.	Kanalizasiya nasos stansiyalarının yenidən qurulması, istismar müddəti keçmiş kanalizasiya nasos stansiyalarının dəyişdirilməsi, "Sənaye zonası" kollektorunun kameralarının və dükerlərin bərpası	2011-2012	"Azərsu" ASC

**2.1. Binəqədi rayonu**

<b>Su təchizatı və kanalizasiya</b>			
2.1.9.	Binəqədi qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
2.1.10.	Xocasən qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.1.11.	Sulutəpə qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.1.12.	M.Ə.Rəsulzadə qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.1.13.	28 May qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.1.14.	Biləcəri qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.1.15.	Sulutəpə, Xocasən qəsəbələrində və Xırdalan şəhərində yaranan çirkab suların Lökbatan təmizləyici qurğularına ötürülməsi üçün kanalizasiya xəttinin çəkilməsi	2011-2013	"Azərsu" ASC

## 2.2. Xəzər rayonu

Su təchizəti və kanalizasiya			
2.2.23.	Şüvəlan qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.2.24.	Mərdəkan qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.2.25.	Türkan qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması (məhsuldarlığı 7000 m <sup>3</sup> /sut. təmizləyici qurğu)	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.2.26.	Zirə qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.2.27.	Binə qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.2.28.	Qala qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.2.29.	Şağan qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.2.30.	Pirallahı qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması (məhsuldarlığı 8000 m <sup>3</sup> /sut. təmizləyici qurğu)	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.2.31.	Dübəndi qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.2.32.	Buzovna qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.2.33.	Gürgən qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC

## 2.3. Xətai rayonu

Su təchizəti və kanalizasiya			
2.3.11.	Rayon ərazisində 2 yeni su anbarının tikintisi, 1 nasos stansiyasının yenidən qurulması və yeni anbarlar arasında yeni su xəttinin çəkilməsi	2011	"Azərsu" ASC
2.3.12.	Əhmədli kəndinin və NZS yaşayış sahəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.3.13.	Rayon ərazisində yeni təsərrüfat-məişət kanalizasiya kollektorunun və tunel tipli təsərrüfat-məişət kanalizasiya kollektorunun tikintisi (3 obyekt üzrə)	2011	"Azərsu" ASC

## 2.4. Qaradağ rayonu

Su təchizəti və kanalizasiya			
2.4.22.	Qobustan qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması (məhsuldarlığı 5000 m <sup>3</sup> /sut. təmizləyici qurğu)	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.23.	Lökbatan qəsəbəsinin su təchizəti və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması (məhsuldarlığı 200 min m <sup>3</sup> /sut. təmizləyici qurğu)	2012-2013	"Azərsu" ASC

2.4.24.	Ələt qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması (məhsuldarlığı 5000 m <sup>3</sup> /sut. təmizləyici qurğu)	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.25.	Şıxlar qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.26.	Səngəçal qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.27.	Ümid qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.28.	Putaqəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.29.	Sahil qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması və qəsəbə yaxınlığında məhsuldarlığı 50 min m <sup>3</sup> /sut. olan təmizləyici qurğunun tikintisi	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.30.	Korğöz qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.31.	AzNS qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.32.	Şonqar qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.33.	Qızılbaş qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.34.	Müşfiqabad qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.4.35.	Çeyildag qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC

## 2.5. Nərimanov rayonu

<b>Su təchizatı və kanalizasiya</b>			
	Rayonun ayrı-ayrı küçələrində su və kanalizasiya xətlərinin və kollektorların yenidən qurulması (30 obyekt üzrə)	2011-2013	"Azərsu" ASC

## 2.6. Nəsimi rayonu

<b>Su təchizatı və kanalizasiya</b>			
2.6.7.	Rayonun ayrı-ayrı küçələrində su və kanalizasiya xətlərinin və kollektorların yenidən qurulması (25 obyekt üzrə)	2011-2013	"Azərsu" ASC

## 2.7. Nizami rayonu

<b>Su təchizatı və kanalizasiya</b>			
	Tikintisi yarımçıq qalmış kanalizasiya nasos stansiyasının tikintisinin başa çatdırılması, rayonun ayrı-ayrı küçələrində kanalizasiya xətlərinin yenidən qurulması (cəmi 18 obyekt üzrə)	2011-2012	"Azərsu" ASC
	Keşlə qəsəbəsinin su təchizatı və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC

## 2.8. Sabunçu rayonu

<b>Su təchizatı və kanalizasiya</b>			
2.8.29.	Nardaran qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
2.8.30.	Maştağa nasos stansiyasının çıxış xətlərinin çəkilməsi və qəsəbənin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.8.31.	Pirşağı qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması (məhsuldarlığı 60000 m <sup>3</sup> /sut. olan təmizləyici qurğu)	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.8.32.	Balaxanı qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, "Təmiz Şəhər" ASC
2.8.33.	Bilgəh qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.8.34.	Zabrat I və II qəsəbələrinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
2.8.35.	Kürdəxanı qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.8.36.	Ramana qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.8.37.	Sabunçu qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
2.8.38.	Bakıxanov qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC

## 2.9. Səbail rayonu

<b>Su təchizatı və kanalizasiya</b>			
2.9.13.	Badamdar qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
2.9.14.	19 nömrəli kanalizasiya nasos stansiyasının yenidən qurulması və Funikulyorun qarşısında yağış kollektoruna axıdılan təsərrüfat-məişət tullantı sularının yağış kollektorundan təcrid edilərək "Sahil" kollektoruna qoşulması üçün xəttin tikilməsi	2011	"Azərsu" ASC
2.9.15.	Bibiheybət qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.9.16.	20-ci Sahə qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC

## 2.10. Suraxanı rayonu

<b>Su təchizatı və kanalizasiya</b>			
2.10.25.	Suraxanı qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC

2.10.26.	Bülbülə qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
2.10.27	Əmircan qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
2.10.28.	Qaraxuçur qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.10.29.	Hövsan qəsəbəsinin və Hövsan kəndinin su təchizatının və kanalizasiya sistemlərinin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
2.10.30.	Hövsan açıq kanalının sonunda məhsuldarlığı 200 min m <sup>3</sup> /sut. olan təmizləyici qurğunun tikintisi	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.10.31.	Dədə Qorqud və "Bahar" yaşayış massivlərinin su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin yaradılması	2012-2013	"Azərsu" ASC
2.10.32.	Zığ qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC

## 2.11. Yasamal rayonu

Su təchizatı və kanalizasiya			
2.11.8.	Rayonun ayrı-ayrı küçələrində su və kanalizasiya xətləri və kollektorlarının yenidən qurulması (42 obyekt üzrə)	2011-2013	"Azərsu" ASC
2.11.9.	Zərdabi küçəsindən yeni tikiləcək Lökbatan təmizləyici qurğularına tunel tipli kollektorun tikintisi	2011-2013	"Azərsu" ASC

## 2. Abşeron rayonu

Su təchizatı və kanalizasiya			
3.9.	Saray qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
3.10.	Mehdiabad qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
3.11.	Digah qəsəbəsinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
3.12.	Novxanı kəndinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
3.13.	Fatmayı kəndinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
3.14.	Məhəmmədli kəndinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC
3.15.	Goradil kəndinin su təchizatının və kanalizasiya sisteminin yaxşılaşdırılması	2011-2013	"Azərsu" ASC